

Úvod do terénní sociální práce

kolektiv autorů

Obsah

Úvod	
Roman Křištof.....	1
Sociální vyloučení	
Mgr. Štěpán Moravec.....	3
Chudoba - globální problém	
Ing. Karel Novák.....	7
Sídelní etnická segregace, její rizika a důsledky pro obce	
Ing. Petr Víšek.....	9
Organizace a financování terénní sociální práce	
David Beňák, DiS.....	13
Vzdělávání terénních sociálních pracovníků	
Mgr. Lad'ka Češková.....	17
Terénní sociální práce z pohledu magistrátu	
Bc. Ivana Panagopulu Nesětová.....	21
Spolupráce TSP s institucemi	
PhDr. Michal Kročil.....	23
Kazuistika.....	27
Kauza první: Lepší se stěhovat než vyhořet	
Kristýna Kabelová, Marek Dolejš.....	29
Kauza druhá: Bezdomovec na obzoru	
Kristýna Kabelová, Marek Dolejš.....	33
Kauza třetí: Neexistující ubytovna	
Kristýna Kabelová, Marek Dolejš.....	37
Kauza čtvrtá: Týrané dítě	
Kristýna Kabelová, Marek Dolejš.....	41
Malý slovníček velkých pojmů	
Ing. Karel Novák, Mgr. Tomáš Hirt.....	45
Anotace.....	47
Summary.....	49
Kontakty.....	51

Úvod

Vážení čtenáři,

dostává se Vám do rukou sborník příspěvků k terénní sociální práci, který byl sestaven romským střediskem Drom v Brně v rámci letošní vládní kampaně proti rasismu. Jednotliví autoři se zde vyjadřují k perspektivě tohoto druhu přístupu k řešení problémů a strasti nejodmítanější společenské skupiny u nás, chudých z romské komunity.

Rada vlády pro záležitosti romské komunity uskutečňuje již třetím rokem (od podzimu 2000) program zaměstnávající u okresních úřadů a obcí terénní sociální pracovníky pro romské komunity. Bude v něm pokračovat i v roce příštím a snad se v dohledné době z této práce stane standardní sociální služba. Nezastupitelná je role nevládních organizací, působících většinou v těch nejzoufalejších lokalitách, a jejich terénních sociálních programů.

Pokud chudoba začne mít etnický charakter, pak sítě sociální péče státu mohou být stěžejí nastaveny tak, aby zachycovaly tento typ sociálního propadu. I za protrženou síť však lze natáhnout pomocnou ruku těm, kteří si sami nemohou pomoci. Nekvalifikovaná pomoc však může ztížit další možnosti komunikace pro všechny zainteresované v odstraňování sociálního vyloučení, prostorového vytěsňování a segregace. Snažme se proto vytvořit takovou strategii terénní sociální práce, která umožní bezpečný seskok z bortících se „domů hrůzy, Bronxu a Mexik“ těm, kteří již dlouho padají. Snad k tomu mohou přispět i články tohoto sborníku.

Roman Krištof
tajemník Rady vlády pro záležitosti romské komunity

Sociální vyloučení

Mgr. Štěpán Moravec
Člověk v tísni - společnost při ČT, o.p.s.
koordinátor terénních sociálních pracovníků

Terénní sociální práce může být zaměřena na různé skupiny klientů. Tento text pojednává o specifickém typu terénní práce, zaměřeném především na obyvatele sociálně vyloučených lokalit. Tento učeně vypadající obrat označuje část města, čtvrt', dům nebo několik domů, kde žije větší počet domácností (rodin a jednotlivců) s nejnižšími příjmy, pokud žijí odděleně, jakoby mimo normální život obce. Mnoho lidí ví, že takové čtvrtě nebo enklávy existují třeba v USA, ve Velké Británii nebo ve Francii. Slyšeli jsme o tamních chudinských ghettech či slumech. Na skutečnost, že taková místa existují a vznikají i v České republice, si bude třeba teprve zvyknout.

Ve jmenovaných zemích tvoří městskou chudinu často lidé s menšinovou etnicitou. V USA Afroameričané a lidé hispánského původu, ve Velké Británii přistěhovalci z bývalých afrických a asijských kolonií, ve Francii přistěhovalci ze severní Afriky nebo jejich potomci. Není těžké vysvětlit, proč tomu tak je. Normy, postoje a znalosti, které rodiče v těchto kulturách předávají svým dětem, fungují třeba dobře v původním prostředí dané menšiny. V odlišné kultuře Evropy či Severní Ameriky, kde se úspěch zakládá na formálním vzdělání a na hodnotě individuálního úsilí, se však mění v handicap. K tomu se přidává vždy přítomná institucionální diskriminace, sklon etablované většiny vyloučit příslušníky menšiny provozu společenských institucí - veřejné správy, vzdělávacího systému, a především ze systému práce a směny. V České republice jsou to většinou Romové, kdo se ocitli na okraji a jsou nuceni pod tlakem vlastních dispozic i vnějších vlivů na okraji zůstat.

Takové vyloučené společenství může čítat jen několik rodin či lidí, žijících v jednom větším nájemním domě, ale může také zabírat celou městskou čtvrt' se stovkami obyvatel. Lokalita může být ve středu města i na periferii, nebo dokonce úplně mimo obec, oddělená od jejího života a od pozornosti jejích obyvatel průmyslovou zónou, polem nebo lesem. Může vzniknout spontánně - lidé, nemající vzhledem ke svým příjmům možnost bydlet ve standardním bytě, berou zavděk městem pronajímanými malometrážními byty se společnými koupelnami či záchody. Často ale taková enkláva vzniká v důsledku politiky obce, která se rozhodne vyčlenit nějakou lokalitu pro „neplatiče nájemného“.

Ti odtamtud, ti druzí

Z pohledu zaměstnanců obce je taková enkláva především zdrojem problémů. Její obyvatelé neplatí řádně nájem, elektřinu, vodu. Komu distributor elektřinu vypne, ten se napojí nelegálně na své sousedy. Na ulicích a dvorech se válejí odpadky, někdy se jimi plní prázdné byty. Všechny části zástavby, které nejsou ve výhradním užívání jedné domácnosti, tj. jsou společné nebo nejsou ničí - chodby, dvory, neobsazené byty, sklepy - chátrají. Zdá se, že s lidmi, kteří tam žijí, není možné se domluvit, ale když se vyplácí dávky, jsou to vždycky oni, koho je vidět ve frontě. Když někdo odtamtud přijde na úřad něco

vyřídit, je to pro úředníky špatný den - hádky, nadávky, křik. Děti chodí většinou do zvláštní školy a mají špatnou docházku. Některé z nich by bylo lepší umístit do ústavní výchovy, některé už tam jsou - alespoň se tam naučí pořádku a vyučí se. Ty starší tvoří party, ve kterých tráví čas způsobem pohybujícím se na hranici zákona nebo za ní. Některé z nich kradou, aby si mohly koupit drogu, ostatní jsou s nimi solidární.

Většina obyvatel města se s těmi odtamtud, hlavně s cikány, potkává jen letmo - na ulici nebo v obchodech. Když jsou ale nuceni tamtudy projít, necítí se dobře. Všude pobíhají děti, které jakoby neměly nic rozumného na práci, jen rostou pro kriminál. Dospělí postávají na ulici v hloučcích, kolem kterých by se jeden bál projít, mluví nepřiměřeně hlasitě a ještě cizím, cikánským jazykem, nebo jejich vlastní češtinou, tak vzdálenou spisovnému ideálu. Každý ví, že právě tihleto kradou v obchodech v centru. Nechtějí pracovat, nechtějí žít slušně, nechtějí se přizpůsobit. Kdyby táhli, odkud přišli, bylo by líp.

Nejsou takoví, jsou v takové situaci

Většina etnických Čechů žije tak, jak jejich okolí očekává a zdá se, že většina Romů žije v rozporu s obecně přijatými normami a aspiracemi. To vede mnoho lidí k závěru, že právě Romové mají k takovému životu nějaké zvláštní, kulturně dané, tedy výchovou předávané předpoklady. (Představou, že existují takové předpoklady, předávané genetiky, se nebudeme vůbec zabývat - je naprosto nepodložená.) Existuje tedy široce sdílená představa, že obyvatelé romských enkláv žijí tímto způsobem proto, že jsou Romové. Z tohoto názoru ovšem nelze odvodit žádné věcné řešení. Sociální práce na celém světě vychází z jiného pohledu: ekonomická závislost na státu a sklon ke konfliktu se sociální normou jsou spíše typické pro chudé, kteří nemají možnost chudobě uniknout, zejména protože jim chybí vzdělání, kvalifikace a sociální a komunikační dovednosti. A terénní sociální práce je možným prostředkem, jak tato znevýhodnění zmírnit a posílit tak klientovu schopnost účastnit se života v rámci většinou uznávaných sociálních institucí. Proto je klient terénního sociálního pracovníka charakterizován nikoliv svou etnicitou - tím, že je Rom - ale svými specifickými potřebami. Jinak řečeno: jistá část Romů už si sama pomohla, a proto takovou službu nepotřebuje. A ti, kteří ji potřebují, ji nepotřebují proto, že jsou Romové. Terénní sociální práce je zaměřená na všechny, kteří žijí v pasti chudoby a chtějí si nechat pomoci zvenčí, aby si pak mohli pomoci sami.

Past chudoby je charakterizovaná tím, že jediným pravidelným příjmem domácnosti jsou dávky státního systému sociální ochrany (sociální podpory a sociální pomoci). Dospělí nemají stálou práci - ti, kterým je dnes třicet a více, ji ztratili na začátku transformace, kdy továrny a stavební podniky, v nichž byli zaměstnáni, snižovaly stavy. Jejich děti a ostatní z mladších generací už po základní škole žádnou práci nenašli, nebo ji nehledali, protože už sami vyrostli v modelu života z dávek. Mužům se nevyplatí nějaké stále zaměstnání shánět, protože při jejich obvykle nízké kvalifikaci si nemohou vydělat více, než je životní minimum jejich domácnosti, takže nemohou legálně vydělat více peněz, než jim garantuje stát. Navíc trpí tím, co dlouhodobá nezaměstnanost obvykle přináší všem lidem na celém světě - návrat do práce s jejím tempem a rytmem je obtížný, někdy prostě nepředstavitelný. Navíc ti, kteří zkoušejí nějaké dělnické zaměstnání sehnat, narazí často na neochotu zaměstnat Roma, i když je třeba sám zvyklý pracovat dobře.

V podobných obtížných situacích, jako je ztráta zaměstnání nebo bydlení, se ocitají samozřejmě i etničtí Češi. Vyvolává to otázku, proč oni v situaci sociálního vyloučení, jak jsme ji popsali, obvykle neskončí. Proč právě specifická skupina chudých Romů potřebuje specifickou sociální službu? Je třeba říct, že Rom se při snaze o zlepšení své situace setkává s nepoměrně většími překážkami ze strany majority: úřadů, škol, zaměstna-

vatelů. Má obvykle nízké vzdělání a potíže s komunikací na úrovni, kterou majoritní okolí očekává. Příslušník české majority má obvykle rodinou a školou silněji vštípené postoje, které ho vedou k tomu, aby si poradil sám. Je také obklopen lidmi, kteří to dokážou, a jsou proto pozitivními příklady. Naproti tomu děti rodičů, kteří během devadesátých let poznali, že je možné se špatně, ale přece jen udržet na živu jen z dávek sociální ochrany, se už samozřejmě na tyto dávky spoléhají. Někdy je to doprovázeno i pocitem, že jde o samozřejmou povinnost státu. Tento postoj ale nemá smysl morálně odsuzovat. Řádi bychom věřili, že všichni máme stejné šance na úspěch, a tudíž všichni stejnou povinnost stát na vlastních nohou; ale skutečnost je taková, že lidé, kteří vyrostli v prostředí marginalizované kultury nebo kultury bída, téměř nemají na vybranou. Také někteří etničtí Češi se přes všechno nevyhnou úplnému propadu na sociální dno. To je ale obvykle doprovázeno rozpadem domácnosti - odejde z ní otec nebo dospělá dítě, kteří se třeba stanou bezdomovci. Sociální vyloučení se tedy týká i bílých Čechů. Nenajdeme je ale v celých rodinách v nějaké viditelné enklávě. Žijí sami na ulici, v zařízeních pro bezdomovce, zkrátka mimo naši pozornost.

Pohled zevnitř

Aby bylo možné klientovi pomoci změnit jeho situaci, je nutné pochopit, jak ji vnímá on sám. Život v sociálně vyloučené lokalitě, nebo obecně v situaci vyloučení, je především bezvýhodný. Není žádná naděje na zlepšení stavu věcí, a to vyvolává sklon se o změnu nepokoušet. Organizace, které jsou vytvořeny k tomu, aby vám pomohly - sociální odbory městských úřadů, policie, Oddělení péče o rodinu a děti - to z vašeho pohledu nedokážou nebo se o pomoc ani nesnaží, protože vám nerozumějí a nenaslouchají vám. Jediné, čeho se od nich můžete dočkat, je nějaká forma nepochopitelného nátlaku nebo represe. Na úřadě vám odmítají poskytnout jednorázovou dávku - nikdo přece nemůže za to, že jste nevyšli s penězi! Policie se k vám chová stejně nepřátelsky, ať se účastníte nějakých konfliktů, nebo ne. Přijeli třeba „řešit“ jednání někoho z vaší čtvrti, jednání, které vám také vadí. Jenže oni k vám volí stejný přístup jako k „řešenému“, protože jediné, co z vás vnímají, je vaše etnická příslušnost a příslušnost do ghetta. Učitelky ve škole přičly vašemu dítěti označení „problémové“ za nějaký přestupek, který jiným projde. Jste oni, ti druzí. Mezinárodně platné úmluvy, ústava a zákony vám zaručují občanská, hospodářská a kulturní práva a jejich ochranu. Žádný z těchto dokumentů jste ale nikdy nečetli, nebo ani nevíte, že existují. Nemáte žádný užitek ze svých práv, protože je neznáte a nemáte nejmenší ponětí, jak je hájit. Jste mimo právo, jste jeho pasivní objekt. Pronajímatel vašeho předchozího bytu vás třeba dal vystěhovat, protože ho potřeboval zrekonstruovat, a neposkytl vám bytovou náhradu, jak mu určil soud. A tak jste skončili v bydlení pro neplatiče, i když třeba žádný neplatič nejste. Zákon byl na vaší straně, ale to vy nevíte. Máte sklon považovat za zákon postup některých zaměstnanců obecního úřadu, i když zákon ve skutečnosti stanoví něco jiného. (Populární představa, že Romové se dobře vyznají ve „svých nárocích“ a umějí jich brilantně využívat, se opět zakládá jen na dílčí zkušenosti úředníků a úřednic. Naprostá většina sociálně vyloučených naopak tyto znalosti a dovednosti postrádá.)

Jedna možná odpověď

Co může do této situace - kterou navíc obě strany vnímají tak odlišně - přinést terénní sociální pracovník? Jeho úlohou je především pochopit situaci klienta. Jeho prostředkem k tomu je aktivní naslouchání. Terénní sociální pracovník má čas a prostor se s klientem setkat na místě, které je pro klienta přirozené: v jeho bytě nebo na ulici, a opakovaně mu naslouchat. Tak se může dozvědět, co považuje klient za svůj problém. Žádný jiný

problém totiž klient nebude chtít řešit. Terénní sociální pracovník nemá za úkol klienta kontrolovat, někam ho posunovat, třeba na zakázku úřadu. Je jeho průvodcem, ne opatrovníkem. U některých klientů může dosáhnout změny jednání směrem blíže k akceptované normě, ale vždy tím, že klientovi pomůže řešit jeho problém. Měl by mít schopnost zjistit si o problému odpovídající informace z různých zdrojů a na jejich základě vyjednat s klientem, případně s dalšími zúčastněnými, způsob řešení, tedy odpověď na otázku „co můžeme společně udělat, aby se váš problém vyřešil?“ Pokud se klientovi věnuje dlouhodobě, mělo by takové provázení vést ke zvyšování dovedností a samostatnosti klienta. Velkým úspěchem je, pokud pracovník nastartuje proces, na jehož konci se klient vyváže ze závislosti a břemen (zejména dluhů), které ho nutí žít ve vyloučené lokalitě, a lokalitu opustí.

Terénní sociální práce se může odehrávat na různých rovinách odbornosti. Na základní úrovni musí být pracovník schopen vcítění, efektivní komunikace s klientem a asertivní komunikace s úřady veřejné správy, aby mohl mírnit konflikty a nahrazovat je konstruktivními strategiemi. Pokud se podaří rozkrýt konfliktní vztahy mezi jednotlivými rodinami, které enklávu obývají (nepříbuzné rodiny totiž málokdy tvoří skutečnou, na solidaritě a spolenectví založenou komunitu), může se to projevit nejen ve zkvalitnění života těchto rodin, ale třeba i v tom, že společné - a tedy ničí - prostory přestanou být zasypávány odpady. K prvním úspěchům také obvykle patří zlepšení školní docházky dětí. Rodina je totiž systém. Pokud se v bytě netopí, nebo pokud rodina nemá peníze na jídlo, stane se pro rodiče potřeba vzdělání dětí v konečném důsledku okrajovou záležitostí. Jedna úspěšná intervence tak může u jinak funkční rodiny vést k mnoha pozitivním změnám. Dále by měl terénní sociální pracovník dobře znát síť sociálních služeb v regionu a umět specializované služby (krizové služby, služby léčby závislosti, občanské poradny) klientovi nabídnout. K výbavě pracovníka patří také základní znalosti některých oblastí občanského, trestního a správního práva, a také znalost procesních mechanismů. Může díky tomu posoudit, které problémy je možné řešit právní cestou, a podílet se na řešení ve spolupráci s právníkem.

Terénní sociální pracovník není specializovaný terapeut, leda by - nestandardně - na tomto místě pracoval profesionál s vyšším vzděláním v sociální práci či psychologii a s dlouhodobým výcvikem. Proto například práce s dysfunkčními rodinami nebo léčba závislosti v typickém případě nespádají do možností terénní sociální práce (narozdíl od primární prevence, například péče o volný čas dětí). Pracovník by ale měl umět vyhledat specializovanou následnou službu a nabídnout ji klientovi.

Terénní sociální pracovník nemůže radikálně měnit osudy lidí. Může ale rozpoznat ty osudy, u nichž zásah a podpora, které jsou v jeho silách, mohou vést k překonání bezmocnosti a beznaděje. Může napomoci tomu, aby na úplném sociálním dně nezůstávali ti, kteří tam žít nemusi.

Chudoba - globální problém

Ing. Karel Novák
ETP Slovensko
komunitní aktivista
konzultant Úřadu vlády SR při zavádění programu terénní sociální práce

Je tomu téměř půl století, kdy se společenská vědci v Americe začali zamýšlet nad problémem chudoby. V té době celá Amerika bohatla a v praxi se začal uplatňovat článek ústavy, který dává občanům právo na dosahování životního štěstí. Začal se vytvářet poměrně velkorysý systém sociální pomoci a zdálo se, že všichni se mohou a budou podílet na všeobecném blahobytu. Realita však byla jiná. Začaly se objevovat skupiny lidí, kteří nebyli schopni sledovat obecný trend ekonomického růstu. Objevila se palčivá otázka, proč tomu tak je.

Světové problémy v českém prostředí

V roce 1956 formuloval Oscar Lewis velmi převratnou teorii o tzv. kultuře chudoby. Tvrdil, že lidé, kteří se museli adaptovat na podmínky materiální chudoby v industriální společnosti, si k tomuto účelu vytvořili specifický systém chování a hodnot, který lze pojímat jako kulturu v antropologickém slova smyslu. Z definice kultury potom vyplývá, že je to systém, do něhož jsou další generace jedinců prostřednictvím výchovy socializováni. Tato teorie nebyla dlouho přijímána, protože odporovala vládnoucímu liberálnímu myšlenkovému proudu, který naopak říká, že každý svobodný jedinec bude iniciativní při dosahování životního úspěchu. Samozřejmým předpokladem je přitom univerzální přítomnost hodnot střední třídy u všech občanů. Průzkumy veřejného mínění navíc ukazovaly, že i ti nejchudší verbálně hodnoty střední třídy vyznávají. Trvalo téměř patnáct let, než byla teorie o existenci kultury chudoby přijata za platnou. Další autoři potom ukázali, že chování chudých lidí, tak jak je popsal Lewis, je univerzálně platné pro všechny chudé komunity v moderních společnostech.

Lidé v kultuře chudoby

Obývají čtvrti, které mají charakteristiky ghetta - velmi nízká sociální organizace, životní strategie jsou zaměřené na přítomnost, neexistuje zde vlastnictví, příslušníci těchto komunit mají velkou nedůvěru k okolnímu světu. Ta se projevuje především strachem z policie, nedůvěrou k vládě a všem na vyšších společenských postech. Existují zde silné tendence k sociální patologii jako takové a ke kriminalitě zvláště. Velmi významným rysem je uzavřený ekonomický systém, charakterizovaný zastavováním osobních věcí a půjčováním peněz na vysoké úroky.

Velmi negativní jsou dopady na děti vyrůstající v takovém prostředí. Rodina nepečuje o dítě jako o někoho, kdo prožívá zvláštní a dlouhé období života, které zasluhuje zvláštní přístup a ochranu. Role otce je oslabena (nezaměstnanost, alkoholismus), rodina nefunguje jako

celek a vychovává jedince podléhající fatalismu, pocitům bezmoci, závislosti a méněcennosti. Důsledkem je neschopnost reálně změnit svoji situaci podle příkladu jiných a současně zde chybí pocit solidarity s lidmi podobně postiženými.

Cesta ven

V předešlých řádcích je, myslím, mnoho ukazatelů, které jsou charakteristické pro chování lidí v českém ghettu. Lewisova teorie byla po období nadšeného přijetí poměrně široce kritizována, především z důvodu údajného fatalismu. Je pravda, že považujeme-li něco za kulturu, je téměř nemožné dosáhnout její okamžité změny zásahem zvenčí. Na druhé straně kultura není nějaký stabilní systém, naopak se stále mění a přizpůsobuje v interakci se změnou okolních podmínek. Je jasné, že změny jsou pozvolné a na první pohled jen těžko patrné. Přijetím tohoto konceptu se však vyvarujeme neadekvátních očekávání rychlých řešení při zachování optimistické naděje, že změna je při dostatku trpělivosti možná a dokonce přirozeně nutná. Je zde kladena velká odpovědnost na ty, kteří určují charakter vnějších podmínek, aby tyto umožňovaly zahájit proces změny kultury žádoucím směrem.

Odpovědnost je v současnosti ještě zdůrazněna terminologickým posunem. V dnešní době je jev chudoby a specifické kultury s ní spojené označován jako „sociální vyloučení“. Již z tohoto slovního spojení je patrná aktivní úloha těch, kteří někoho vylučují, a pro nápravu stavu vyloučení je implicitně obsažen požadavek stejně aktivního chování v procesu znovuzapojení vyloučených do normálního života.

V závěru svého shrnujícího článku o kultuře chudoby navrhuje Oscar Lewis vlastně jediný recept na změnu: „Hlavním řešením je trpělivá a každodenní práce sociálních pracovníků, kteří budou odhalovat kořeny chování chudých. Ta může pomalu zvyšovat kvalitu jejich života a zapojit je mezi střední třídu.“

Sídlní etnická segregace, její rizika a důsledky pro obce

Ing. Petr Víšek
Socioklub
ředitel

V České republice dochází k procesu, který lze označit jako vytěšňování sociálně slabé části romské minority z bytů do náhradního ubytování, krátkodobého přístřeší, případně bez náhrady na okraj měst, a jejich soustředování do enkláv a ghett.

Příčiny sociálního vytěšňování

Tento proces má více dimenzí. Na prvním místě je třeba uvést právní dimenzi vytěšňování. Dochází k němu mnoha postupy, takovými, které jsou zcela legální, ale i cestami „pololegálními“ i právně spornými. Hlavní podstata vytěšňovacího procesu spočívá v odchodu Romů z chráněných nájemních vztahů (nájem na dobu neurčitou) do nájemních vztahů nechráněných (nájem na dobu určitou) a posléze z těchto nechráněných nájemních vztahů mimo sféru bydlení.

Druhá dimenze je politicko-ekonomická, jde o politiku samosprávných obcí a měst. Uplatňují se v ní dva intenzivní faktory: objektivní ekonomický tlak na revitalizaci městských center a uplatňování krátkodobých politických zájmů samosprávných orgánů, byt jsou opodstatněné přáním občanů - voličů. Naprostá většina obyvatel nechce bydlet s Romy, přeje si je vzdálit, obce na takové přání reagují a vznikají enklávy a ghetta. Sociální postoje obcí a jejich osvěcenost by se neměly idealizovat, obce se v tomto směru nacházejí pod silným politickým a ekonomickým tlakem.

Je tu i dimenze technická a urbanistická. Náhradní bydlení je zřizováno na okrajích měst, nebo dokonce za městem. Velký problém přináší technické vybavení, například volba nákladného způsobu vytápění, porušování povinností vlastníka či správce majetku z hlediska stavebních a hygienických předpisů, které vede ke znehodnocení bytu a podobně.

Všeobecné důsledky

Závažným důsledkem, který plyne z analýzy procesu vytěšňování, je stav, který může být předmětem kritiky s ohledem na mezinárodní závazky České republiky. Je jím vytěšňování etnické minority, její marginalizace a segregace (sociální vyloučení - exkluze).

Startovací momenty procesu vytěšňování mají často oporu ve výpovědních důvodech, jde především o nezaplacení nejméně 3 měsíčních nájmu. Přitom lze předpokládat, že jde zpravidla o dluh v mnohem větším rozsahu, například jen proto, že rozhodnutí o přivolení k výpovědi soudem trvá v průměru více než rok.

Při dobré znalosti situace v místě a koordinaci všech zainteresovaných subjektů by nemělo docházet ke vzniku a nárůstu zadluženosti kvůli úhradě nákladů spojených s bydlením. Existuje jedno efektivní řešení - zabezpečení tzv. náhradního příjemce sociálních dávek. To je však pracnější než běžné poskytování dávek neplaticím nájemníkům. Skutečností je, že hluboce poddimenzovaný profesionální aparát sociálních odborů na pověřených obcích nemá dost kapacity pro takovou činnost.

Zatímco výpověď daná s přivolením soudu je v případě, že jde o byt patřící samosprávné obci, „veřejnou záležitostí“ a následující řešení bydlení je předmětem dalších rozhodnutí samosprávy, v případě dobrovolných nebo soudně či jinak vynucených odchodů z bytů patřících jiným právním subjektům není další osud osob nikým sledován a situace se demonstruje až svými výsledky (zejména územní segregací). To je vzhledem k rozšiřující se praxi prodeje obecních bytů (romských = zadlužených) soukromým majitelům velmi závažné, protože nakonec i obec sama ztrácí informaci o procesu segregace - ponese ale všechny její dlouhodobé důsledky.

Opakovaným zjištěním je, že enklávy nebo izolované komplexy se soustředěním romské komunity mají špatné nebo žádné dopravní spojení, to vede ke ztrátě zaměstnání, zameškávání školní docházky dětí, neochotě veřejných služeb tam působit (například úklid města, dozor policie, zdravotní péče).

Způsob územní segregace označovaný jako ghetto vede k izolaci, oboustrannému nepřátelství a distanci. Na okrajích českých měst, v bývalých statcích, bývalých služebních bytech zrušených továren, žijí skupiny Romů a tato soustředění jsou nesporně již označitelná za slumy. V mnoha městech tak mají své „Bronxy“ či „Mexika“.

Důsledky pro obce

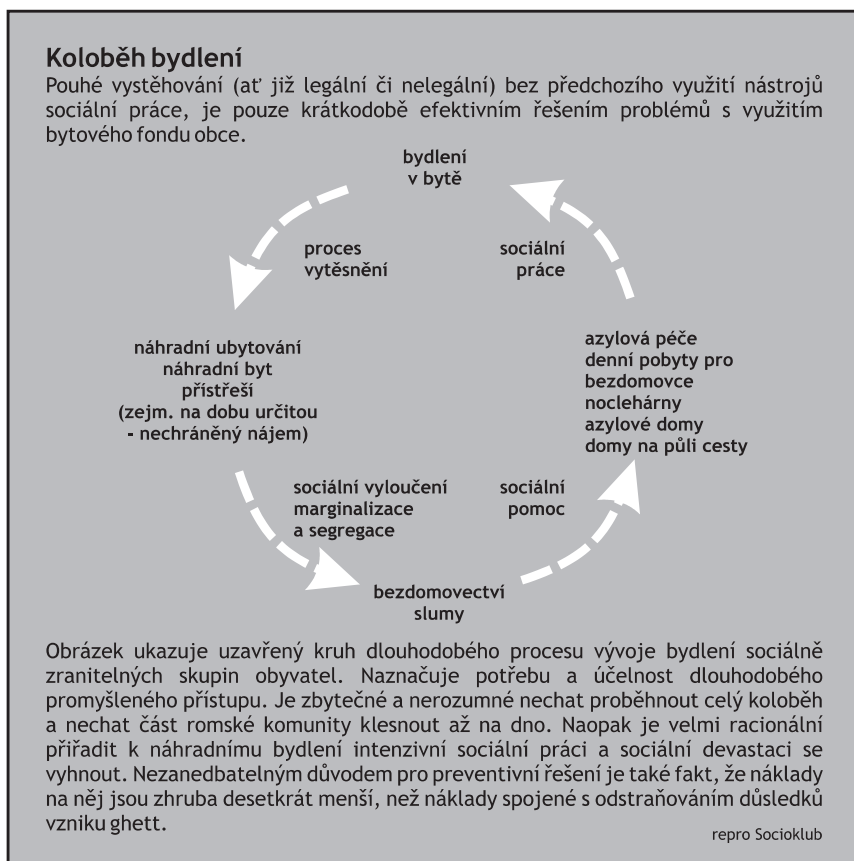
Jestliže je nutné předpokládat, že takové enklávy, ghetta a slumy budou vznikat, je účelné přistoupit k tomuto procesu tak, že není-li možné mu zabránit, je třeba alespoň minimalizovat jeho negativní důsledky a snažit se nalézt možnosti, které takové koncentrace skýtají pro sociální práci, poradenství, sociální pomoc a podporu. To znamená neřít se na taková soustředění jen z hlediska jejich negativ, ale také z hlediska příležitostí, které skýtají. Soustředění cílové skupiny umožňuje i soustředění vyrovnávacích a podpůrných aktivit. Je však nezbytné, aby orgány obcí a měst věděly, jaké důsledky budou mít jejich rozhodnutí, a řešily je.

Samosprávné orgány obcí by měly být informovány o skutečnosti, že problém, který si vytěšňováním sociálně zranitelné menšiny obyvatel vytvoří, v obci zůstane. Nevyhnutelná náprava tohoto procesu v budoucnu bude mnohem nákladnější než jeho zastavení a korekce v současnosti. Problém se v budoucnu vrátí a přinese výrazně vyšší náklady, které na rozdíl od současnosti nebude obec sdílet se státem, ale bude je hradit z vlastních prostředků. Z krátkodobého hlediska se může proces vytěšňování zdát efektivní, z dlouhodobého hlediska přináší rizika a náklady. Stojí proto za to od počátku hledat dlouhodobě vyhovující řešení, řešení s perspektivou. Vytěšňování vede ve svých reálných důsledcích k bezdomovectví, vytváření slumů a dalším negativním jevům. Ty pak bude třeba řešit cestou sociální péče a sociální práce. Jejich cílem bude vrátit klienty do stavu „bydlení“ nebo „chráněného bydlení“.

Je možné vyslovit tvrzení, že strategicky pojaté, promyšlené a komplexní řešení bydlení romské minority, vycházející z její analýzy, respektující její sociální rozvrstvení, respektující přiměřeně zájmy minority i zájmy majoritní části a zájmy města, může být

v dlouhodobém pohledu v souladu s dlouhodobými strategickými, rozvojovými, a tedy i ekonomickými zájmy obce a může získat i podporu občanů. Musí být výsledkem nejširšího konsenzu.

Grafické znázornění dlouhodobého procesu vývoje bydlení sociálně zranitelných skupin obyvatel

Organizace a financování terénní sociální práce

David Beňák, DiS.

Úřad vlády

koordinátor programu TSP Rady vlády pro záležitosti romské komunity

Terénní sociální práce se sociálně vyloučenými klienty nemá v České republice dlouhodobou tradici, přesto však došlo v posledních třech letech k poměrně výrazné expanzi tohoto specifického typu sociální práce. K této expanzi přispěly především dva programy. Terénní program o. p. s. Člověk v tísni při ČT a program Podpory terénní sociální práce Rady vlády ČR pro záležitosti romské komunity (dříve Mezirezortní komise pro záležitosti romské komunity).

Modely terénní sociální práce

Existují dva základní modely uplatňování terénní sociální práce se sociálně vyloučenými klienty. Nestátní neziskový model a model veřejnosprávní. Oba modely jsou si rovnocenné a mají své odstatnění.

Nestátní neziskový model vyžaduje tzv. vícedrožové financování. NNO se můžou obrátit na nadační fondy (české i zahraniční), grantové programy ústředních orgánů státní správy a samosprávy a soukromé dárce. Výhodou tohoto modelu je, že terénní sociální pracovníci jsou přímými zaměstnanci organizace, a je tedy možná efektivnější koordinace jejich práce. Tento model také umožňuje mnohem flexibilnější reakce na potřeby klienta. Tento způsob financování má ale určitá rizika, především je to nejistota, zda organizace získá finance na své aktivity i v dalším roce. Výhodou je proto partnerství obce, případně krajů a neziskových organizací, které může zabezpečit kontinuální realizaci potřebných služeb, jež kraj či obec tak či onak potřebuje zajistit.

Model veřejnosprávní, uplatňovaný Radou vlády pro záležitosti romské komunity (dále jen „Rada“), je financován ze státního rozpočtu. V tomto modelu jsou terénní sociální pracovníci zaměstnanci obcí a okresních úřadů. Rada ho realizuje od druhé poloviny roku 2000, kdy bylo do programu zařazeno patnáct okresních úřadů a jedno pověřené statutární město (celkem bylo zaměstnáno 16 pracovníků), mezi které byla rozdělena částka 2 800 000 Kč. V letech dalších program expandoval.

V roce 2001 bylo zaměstnáno 58 pracovníků a v roce 2002 to už bylo 73 pracovníků (více než polovina jich byla zaměstnána na obcích). Do programu jsou zařazovány obce a okresní úřady na základě svých vlastních žádostí, nebo je jim účast v programu nabídnuta ve spolupráci s romskými poradci či lokálními nevládními organizacemi. Informace o programu v roce 2003 budou k dispozici u zařazených obcí, romských poradců, koordinátorů romských poradců na krajských úřadech a v kanceláři Rady vlády pro záležitosti romské komunity. Ukončení činnosti okresních úřadů by nemělo mít vliv na činnost terénních sociálních pracovníků a najdou se obce, které je rády zaměstnají, neboť pozitivních zkušeností s jejich prací je dostatek.

Finanční zabezpečení

S narůstajícím počtem terénních sociálních pracovníků byl navyšován i rozpočet programu. V roce 2001 činil 6 060 000 Kč a v roce 2002 to již bylo 10 milionů Kč. Na rok 2003 je uvolněna ze státního rozpočtu pro tento program opět částka 10 milionů Kč. Aby program mohl expandovat, musela být snížena maximální dotace na činnost jednoho terénního sociálního pracovníka (na 12 měsíců) z původních 200 000 - 250 000 Kč na 160 000 Kč. S ohledem na udržení programu a nastaveného standardu činnosti pracovníků nemůže být částka více snížena, a proto v roce 2003 bude s nejvyšší pravděpodobností požadována finanční spoluúčast obcí, což doposud nebylo zvykem. Aby z programu mohl být zaplacen každý terénní sociální pracovník, byla by zapotřebí částka o 1 680 000 vyšší, nebo by musela být dotace snížena na 130 000 Kč na jednoho TSP, což je zcela nedostačující.

Finanční prostředky jsou poskytovány formou účelové dotace do rozpočtů obcí prostřednictvím ministerstva financí. Dotace je určena na plat (odměnu) pracovníka včetně povinných odvodů za organizaci, cestovného, nákupu kancelářských potřeb, úhrady telefonních poplatků a připojení na internet, poplatků za kopírování, poplatků za poskytování informací, specializačního školení pracovníka, nákupu odborné literatury, drobných dárek pro děti klientů (maximálně 1000 Kč), úhrady volnočasových akcí pro děti a dospělé klienty (podmínkou při realizaci těchto akcí je minimálně 70% účastníků ze svěřené komunity, v případě pobytů je podmínkou 100% účastníků ze svěřené komunity). Z dotace nelze hradit nákup mobilního telefonu, kancelářský nábytek, výpočetní techniku, kancelářskou techniku a další zařízení.

Vzhledem k pevně daným podmínkám čerpání finančních prostředků nemůže terénní sociální pracovník, respektive jeho zaměstnavatel, být tak flexibilní, jak to umožňují nestátní neziskový model. Nejpozději v roce 2004 převezme realizaci tohoto programu Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR. Veřejnosprávní model umožňuje, aby obec zřídila po dohodě s příslušným úřadem práce pozici terénního sociálního pracovníka jako místo veřejně prospěšné práce a získanou dotaci z úřadu práce zkombinovala s dotací získanou od Rady. Podmínkou programu realizovaného Radou je, že terénní sociální pracovník pracuje s předem vybranou skupinou klientů či rodin, neboť je to z hlediska dlouhodobé práce s klienty výhodnější a také to umožňuje mnohem transparentnější vyhodnocení činnosti.

Další možnou variantou zaměstnání terénního sociálního pracovníka je kombinace dvou popsanych modelů. Obec si může objednat službu poskytování terénní sociální práce v romských komunitách u místní, regionální či celostátní nestátní neziskové organizace.

Postup při výběru terénních sociálních pracovníků

Výběr terénního sociálního pracovníka je poměrně nesnadná záležitost vzhledem k náročnosti profese a nízkému finančnímu ohodnocení. Standardní výběrové řízení pro výběr terénního sociálního pracovníka se ukazuje jako nedostatečné, neboť by při něm měly být zohledněny i jiné faktory, než je formální vzdělání. Od TSP by se nemělo čekat, že bude poskytovat specializovanou a odbornou poradenství. Jeho úkolem je základní diagnostika a poté přeměrování klienta na kontaktní místo či osobu poskytující potřebnou službu. Výkon profese TSP závisí ve velké míře na dovednostech, schopnostech, zkušenosti člověka, znalosti terénu - schopnosti pohybovat se v komunitě, mezi klienty; na komunikačních kompetencích „kultury“ komunity a místních poměrech obecně.

V praxi se osvědčilo mnoho TSP, kteří měli pouze základní vzdělání nebo byli vyučeni či nedokončili vzdělání. Každoročně jsou realizovány kurzy pro TSP, které jim poskytnou potřebné informace z relevantních oblastí a také psychosociální a komunikační výcvik a zpětnou vazbu. Při výběru terénního sociálního pracovníka je vhodné jeho volbu konzultovat se zkušenými TSP a koordinátory programů terénní sociální práce. Před výběrovým řízením by mělo být i ujasněno, s jakými klienty bude pracováno. Například program Rady je především orientován na romské klienty, což samozřejmě není překážkou tomu, aby své služby poskytoval i ostatním klientům. Není však podmínkou Rady, aby terénní sociální pracovník byl vždy romské národnosti. Praxe ukázala, že je výhodou být Romem, není to však předpoklad, který by bránil v pracovních úspěších TSP z majoritní společnosti.

Co nelze opomenout, je vytvoření podmínek pro jeho sebereflexi. Terénní sociální práce je vzhledem k intenzivnímu kontaktu s klienty vysilující a velmi záhy se může dostavit syndrom vyhoření. Vedle ohrožení duševního zdraví existuje nebezpečí profesionální stagnace. Je proto vhodné umožnit terénnímu sociálnímu pracovníku pravidelný kontakt s dalšími kolegy a účast na odborných seminářích, konferencích a workshopech. Osvědčují se také pravidelné porady s klíčovými pracovníky obce, aby nedocházelo ke dvojímu řešení nebo k omylům, které by klienty poškodily.

Terénní sociální pracovník je často na úřadu osamocen, a tím více je umocněna důležitost dalšího vzdělávání v různých formách (viz výše) a potřeba častého kontaktu se svými kolegy. Nemá kolem sebe v nejbližším okolí širší zkušené kolegium, jako je tomu u ostatních sociálních pracovníků, které by mohl operativně využít ke konzultaci aktuálně vzniklých obtíží. Navíc postupy ostatních sociálních pracovníků jsou dostatečně formalizovány a metodicky podpořeny. Terénní sociální práce se neustále vyvíjí a tuto systematizovanou podporu zatím nemůže poskytnout.

Efektivní výkon není pouze záležitostí rozvoje samotných terénních sociálních pracovníků. K efektivitě přispívají i řídicí pracovníci, se kterými je terénní sociální pracovník v kontaktu. I oni se mohou školit formou kurzů, účastí na odborných seminářích a konferencích či prostřednictvím odborných konzultací. Získané znalosti jim pomohou vhodně využívat terénního sociálního pracovníka jako nástroje k dosažení vytyčených cílů.

Vzdělávání terénních sociálních pracovníků

Mgr. Ladka Češková
DROM, romské středisko
ředitelka vzdělávacího programu pro TSP

„K tomu, aby terénní sociální pracovníci dobře zvládali svoji náročnou práci, nemusí vědět, kdy byla bitva na Bílé hoře, jak zní Pythagorova věta, a dokonce ani jak se píše holobyt.“ Tato radikální teze platí samozřejmě pouze za určitých podmínek.

Konceptu terénní sociální práce odpovídá předpoklad, že profesionálem v tomto oboru se může po cílené přípravě stát i člověk bez středoškolského či vysokoškolského vzdělání. Důraz v jeho práci je kladen spíše na schopnost vytvořit si u klientů přirozenou autoritu a získat jejich důvěru. Je nesporné, že díky početnímu zastoupení klientů v sociálně vyloučených lokalitách mají v tomto ohledu romští TSP výhodu; mají žité zkušenosti pravidel a způsobu komunikace v minoritní společnosti, a najdou tak ke svým klientům snadněji cestu. Mnoho Romů má odpovídající osobnostní kvality pro vykonávání role takového průvodce, nemají však dostatečné formální vzdělání. Jak využít jejich přínos pro sociální práci a zároveň nesnížit její formálně stanovený standard?

Ono se řekne „profese“...

Terénní sociální pracovníci jsou naprosto nehomogenní skupinou - věkové rozpětí je od 18 do 60 let, jedná se o muže i ženy (přičemž muži tvoří cca 70%, ženy 30%), většina z nich se považuje za Romy (cca 80%), jiní se hlásí k majoritní společnosti, někteří mají vysokoškolské či středoškolské vzdělání (cca 15%), jiní nedokončili všechny třídy základní školy. Někteří pracují pro okresní či městské úřady, jiní pro neziskové organizace. Někteří se při svém působení v lokalitě více orientují na práci s dětmi, jiní na práci s dospělými. V současné době pracuje v České republice přibližně 100 TSP.

Pro takto definovanou cílovou skupinu je velmi nesnadné určit priority specializovaného vzdělávacího programu a v České republice prozatím neexistuje instituce, která by této cílové skupině mohla zajistit požadované formální vzdělání při respektování jejich specifíků. Teoreticky mají TSP možnost začít studovat na některé ze škol se zaměřením na sociální práci, povinností studenta je ovšem i zvládnutí předmětů, které se sociální práci souvisejí jen nepřímě (jako matematika, filosofie, cizí jazyk, dějepis, biologie). Tento požadavek je nesporně legitimní právě při získávání výučního listu či maturitního osvědčení, pro řadu TSP však představuje nepřekonatelnou bariéru.

Dvoustupňový vzdělávací systém pro TSP

Zkušenosti z terénu ukázaly na několik oblastí, jejichž základní znalosti jsou důležité pro efektivitu práce TSP, jejich zodpovědnost a také schopnost být pro zaměstnance státní správy či samosprávy a dalších institucí partnerem v jednání. Na základě poznatků

z praxe byl zpracován dvoustupňový vzdělávací program, jehož první absolventi složili závěrečné ústní zkoušky v listopadu roku 2002.

Do cyklu pro začátečníky jsou přijímáni TSP, kteří ještě neabsolvovali žádná školení a terénní sociální práci vykonávají krátkou dobu (méně než 1 rok). Hlavním cílem jejich setkávání je obeznámení s principy práce v pomáhající profesi a osvojení teoretických poznatků, které budou denně muset používat v praxi. V cyklu pro pokročilé je důraz kladen na rozvoj samostatnosti, schopnosti správně se rozhodovat s vědomím důsledků těchto rozhodnutí. Důležitý je především praktický nácvik modelových situací a jejich řešení. Do vzdělávacího programu se hlásí stále častěji absolventi z předchozích let, pro které jsou teoretické přednášky možností znovu si zopakovat a rozšířit nabyté vědomosti a především získat přehledně zpracované a srozumitelně vysvětlené aktuální informace z oboru.

Kromě teoretických přednášek a praktických seminářů dostanou TSP také důležité kontakty na lektory - specialisty ve svých oborech, na které se absolventi mohou obracet s konkrétními dotazy ze své praxe i po skončení kurzů. Dalším ziskem je navázání vztahů s ostatními, neboť TSP bývají často v regionu osamoceni bez možnosti konzultovat své pracovní postupy a jednotlivé kauzy s někým zasvěceným. Nezřídká se stává, že se na kurzech potkají dva TSP ze sousedních měst, aniž by o sobě do té doby věděli. Vytvářejí se tak zcela přirozeně regionální pracovní skupiny, plnící funkci konzultantskou, supervizní a především motivační.

Nejpopulárnějším předmětem jsou kazuistické semináře, při nichž ve skupinové práci každý může konzultovat aktuální případ z praxe, ověřit si správnost vlastních postupů, vyslechnout nabídku jiných alternativ a sledovat vývoj kauz svých kolegů. Semináře vedou „služebně nejstarší“ TSP a jejich koordinátoři nebo zaměstnavatelé TSP z řad samosprávy. Do volných chvil jsou ještě zařazovány návštěvy hostů, jejichž práce se dotýká TSP.

Nezanedbatelnou výhodou vzdělávacího programu pro TSP je fakt, že řada romských TSP se ve svém životě poprvé setkává s možností uplatnit své vědomosti a zkušenosti v praxi, aniž by byla vystavována diskriminačnímu jednání ze strany zaměstnavatele. Tento fakt spolu se systematickým vzděláváním TSP mění u části majoritní společnosti stereotyp vnímání Roma jako nevzdělaného, nepracujícího člověka, který využívá poměrně štědrého systému státní péče a žije tak na úkor ostatních.

Výběr terénních sociálních pracovníků

Na školení přicházejí jedinci již „předvybraní“ svými zaměstnavateli, přičemž nikde nejsou daná hlediska takového výběru. Jak budoucí zaměstnavatel svého zaměstnance vyhledává, jaká stanoví kritéria pro jeho práci, systém úkolování, hodnocení, vzdělávání, je do značné míry především otázkou osobních preferencí a subjektivního přístupu.

První snaha o systémový přístup k otázce výběru TSP proběhla v roce 2000. Společnost Člověk v tísni tehdy po tři měsíce zaměstnávala pracovníka, jehož úkolem bylo vytvořit a realizovat systém vyhledávání potenciálních TSP. Absolvoval velké množství jednání s představiteli měst i se samotnými TSP. Výsledkem jeho práce byl seznam 80 potenciálních TSP, kteří měli možnost nastoupit do prvního ročníku vzdělávacího programu pro TSP a posléze většina z nich získala pracovní uplatnění. Nyní, kdy je terénní sociální práce přeci jenom pojmem už poměrně známým, mají budoucí zaměstnavatelé možnost konzultovat výběr s mnoha partnery.

Metodika či doporučení výběru správného TSP se teprve vytváří. Často se stává, že dobře

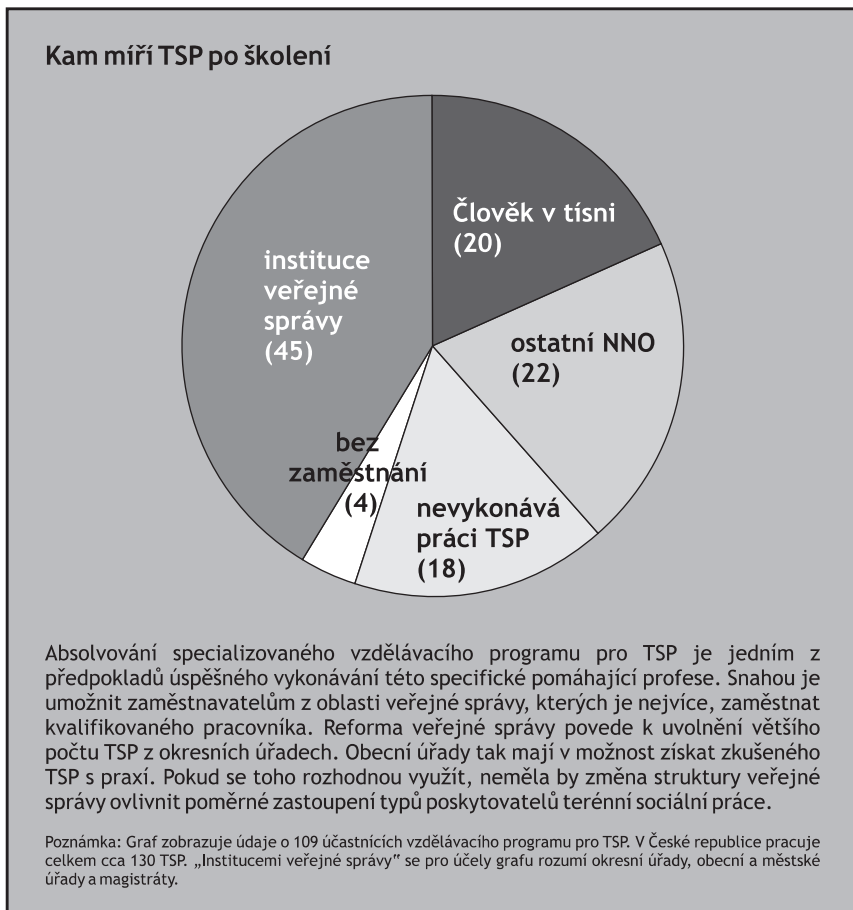
míněná snaha o objektivní posouzení schopnosti kandidáta může být kontraproduktivní. Na pozici TSP jsou vypisována výběrová řízení se vstupními podmínkami nastavenými tak, že jim může vyhovět pouze jedinec s minimálně středoškolským vzděláním, ovládajícím kromě administrativní práce též práci na PC včetně internetu a navíc jeden cizí jazyk. Tím se však opakuje model „vysokého prahu“, platný pro standardní sociální práci obecně, ačkoliv TSP měla směřovat k jeho překonání. Při stanovení kritérií výběru TSP je důležité vycházet z hlediska cílové skupiny, tak aby činnost vybraného pracovníka byla efektivní. Podle konkrétní situace tak některými doporučenými kritérii může být například znalost situace v místních sociálně vyloučených lokalitách nebo znalost romského jazyka.

V praxi se nejvíce osvědčuje model práce ve dvou. Na většině míst tvoří dvojici jeden Rom a jeden Nerom. Mají rozdělené kompetence, vzájemně si pomáhají, dle zaměření si rozdělují svěřené úkoly; práce ve dvou funguje i jako pojistka před syndromem vyhoření. Na klienty působí dvojice stabilněji, mohou zvolit, jaký problém s kým budou řešit. Stejně tak i zaměstnavatelé - i u nich funguje lidský faktor a dvojice si může rozdělit kompetence dle toho, komu se lépe komunikuje s úřady, novináři, institucemi a komu lépe s klienty.

Nezamýšlené důsledky školení

Najít optimální model vzdělávání terénních sociálních pracovníků představuje nesnadnou cestu plnou drobných protivenství, křížovatek a zaškrtnutí. S pomocí několika osvědčených jedinců i institucí však na jejím konci stojí v ideálním případě samostatný profesionál, schopný vykonávat zodpovědně svoji práci, poučený v základních disciplínách vztahujících se k jeho oboru - práci v pomáhající profesi. Zaměstnavatel tak získává namísto nadšeného dobrovolníka či amatéra bez znalostí základů z relevantních oborů a bez kontaktů proškoleného profesionála, který je ochoten investovat do dalšího vzdělávání, seznamovat se s trendy ze svého oboru, setkávat se a spolupracovat s kolegy, a vzít tak odpovědnost za vlastní pracovní rozvoj plně na sebe. TSP jsou díky patřičnému vzdělání kompetentní vykonávat svou práci v sociálně vyloučených lokalitách a pracovat se svými klienty s cílem umožnit jim odchod z těchto lokalit a tím přiblížit kvalitu života většině společnosti. Pro rodiny TSP i jejich klienty je certifikát z absolvovaného vzdělávacího programu často motivací k následování (mezi stávajícími kurzisty jsou rodinní příslušníci prvních absolventů); tato zkušenost vede ke změně vnímání důležitosti vzdělání dětí.

Grafické znázornění poměrného zastoupení typů zaměstnavatelů vyškolených terénních sociálních pracovníků

Terénní sociální práce z pohledu magistrátu

Bc. Ivana Panagopulu Nesětová
Magistrát města Ostravy
vedoucí Oddělení sociální prevence

Oddělení sociální prevence, kde mimo dvou terénních sociálních pracovníků, jednoho sociálně-zdravotního asistenta a šesti sociálních kurátorů dále pracuje romský poradce, vedu již 7 let. Předcházejících 7 let jsem působila jako sociální pracovník. V následujícím textu se pokusím přiblížit své zkušenosti s TSP.

Kdo je TSP a jaký je jeho přínos pro instituci

TSP je člověk, který pracuje na ulici v přesně vymezené lokalitě. Jeho úkolem je vyhledávat a kontaktovat rizikové jedince a skupiny v místech a v době, kde a kdy se obvykle zdržují, těmto jedincům a skupinám nabízet sociální pomoc a realizovat ji.

Dá se říci, že jeho práce je nenahraditelná a velice obtížná. TSP jsou „mostem“ mezi klientem - rizikovým jedincem či skupinou, tedy minoritou - a úřadem, který zastupuje majoritu. TSP jsou pomyslnou „prodlouženou rukou“ v terénu a ve společnosti, kde specifická skupina klientů nepřijme klasického sociálního pracovníka, který sám nemůže vykonávat sociální práci, nemůže poskytnout sociální pomoc a sociální služby, protože pro tuto minoritu není přijatelný. TSP ano. Je pro ně partnerem a klienti jsou ochotni s ním komunikovat, řešit, přijímat jeho sdělení a spolupracovat na změně své momentální situace. TSP musí umět s pochopením naslouchat problémům klientů, poskytnout pomoc při ustálení a zlepšování jejich obtížné životní situace, motivovat k zodpovědnosti za vlastní rozhodování a povzbuzovat je. Musí vědět, kdy je potřeba zvolit laskavý a mírný přístup, kdy naopak nekompromisně trvat na dodržování stanovených pravidel. Mnohdy se samozřejmě můžeme setkat s klienty, kteří chtějí jen přijímat.

TSP mapuje vybranou lokalitu, poskytuje pomoc v akutní krizové situaci. Poskytuje pomoc při styku s úřady a zprostředkovává kontakt s institucemi. Poskytuje podporu a pomoc při zvládnutí krizových období života. Organizuje zážitkové interaktivní programy, jako jsou výlety, hry nebo besídky. Denně si vede pracovní deník. Vypracovává písemné zprávy o činnosti za uplynulá období a účastní se porad oddělení a vzdělávacích akcí.

Jaká úskalí se mohou při spolupráci s TSP vyskytnout

Ihned od počátku je třeba počítat s faktem, že vzájemná spolupráce s TSP nebude bezproblémová, a to ve vztahu TSP k nadřízenému, jeho požadavkům, úkolům a požadované pracovní disciplíně. Taktéž ze strany kolegů z jednotlivých úřadů a institucí je možno očekávat nevěli nad faktem, že v jejich „rajonu“ se pohybuje cizí TSP. Tam, kde víme ihned od počátku, v jaké lokalitě bude TSP pracovat, je vhodné kolegu z odboru

sociálních věcí příslušné instituce oslovit, požádat o spolupráci, seznámit ho s náplní práce TSP a TSP osobně představit. Tato forma se jeví jako nanejvýše vhodná při zavádění TSP do lokality.

Dalším okruhem osob, kde je možno očekávat problémy, jsou zástupci samotné romské komunity. Tyto obavy se většinou potvrdí ihned při práci na prvním konkrétním případě, kdy požadavky klientů jsou neoprávněné a TSP jim to musí sdělit. Reakce klientů vůči TSP mohou být negativní. Proto je dobré TSP na tuto možnost připravit již dopředu.

Nemalým problémem je rovněž systém financování veškerých výdajů souvisejících s činností TSP, zvláště potom pozdní termíny převedení finančních prostředků na účet organizace. Tento fakt, který pravděpodobně nelze změnit, může způsobit, že vedoucí pracovník, který prosazuje zřízení funkčních TSP, bude „problémový“ pro svou organizaci.

Desatero TSP

Základem spokojenosti a úspěšnosti samotného TSP při vykonávání práce je fakt, že svou práci dělá rád. Za svou práci se nestydí a své klienty přijímá takové, jací jsou. Neméně důležité je uvědomit si, že nespasí „celý svět“. Potom je velká šance, že budou spokojeni i klienti. TSP taktéž musí znát své kompetence a vědět, jaké je jeho teritorium. Musí vědět, pro jakou instituci pracuje a kdo je jeho přímý nadřízený. Musí dodržovat mlčenlivost o klientech, musí být sám příkladem a musí umět říci klientovi: „toto pro Vás nemohu udělat“. V žádném případě nesmí slibovat, co nelze splnit.

Administrativa - „ach jo“

Toto téma je úskalím jak pro samotného TSP, tak pro nadřízeného. Kniha docházek, denní záznamy, závěrečná zpráva, dochvilnost, zprávy ze služebních cest, písemná příprava plánu větších akcí, vyúčtování a předkládání daňových dokladů, to vše lze označit za „bod střetu“ mezi TSP a nadřízeným.

Jediným vodítkem a radou pro vedoucího TSP je nemít „velké oči“ a uvědomit si, že TSP se s administrativními povinnostmi setkávají převážně poprvé. Proto je dobré vše potřebné vysvětlit a ukázat, zavést pravidelný administrativní den a vytvořit zázemí pro TSP, aby si administrativní povinnosti mohl plnit. Neméně důležité je, aby pomoc a kontrola šly ruku v ruce. Nedílnou součástí dobrého vedení TSP je umět mu naslouchat.

Taktéž TSP by si měl uvědomit, že administrativa je součástí jeho práce a je honorována, jako například závěrečná zpráva. K tomu, aby mohl vypracovat závěrečnou zprávu, je nutné poctivě a pravidelně dokumentovat svou každodenní práci v terénní knize. Terénní kniha je dokladem jeho činnosti a je nezbytná pro posílení pozice samotného TSP.

Vytvořením funkčních míst TSP, kteří přímo v terénu pracují s minoritou, dochází ke zkvalitnění terénní sociální práce. Nedílnou součástí zkvalitňování terénní sociální práce je vzdělávání TSP. Jejich pozice mezi minoritou a majoritou je nelehká a na tuto skutečnost by ostatní profesionální sociální pracovníci neměli zapomínat.

Spolupráce terénního sociálního pracovníka s institucemi

PhDr. Michal Kročil
Člověk v tísni - společnost při ČT, o.p.s.
terénní sociální pracovník

Jak předcházet nedorozuměním

Těžištěm aktivit terénního sociálního pracovníka je práce na ulici, v rodinách klientů, zkrátka v terénu. Tento způsob práce mu přináší řadu výhod, především přímý kontakt s klienty a důvěrnou znalost komunity, v níž pracuje, ale i řadu obtíží. Pro TSP je proto kromě bezproblémového vstupu do lokality, ve které bude působit, důležitý i první profesionální kontakt s institucemi, s nimiž bude spolupracovat. V obou případech to obvykle není skok do neznáma - terénní sociální pracovník se s mnohými obyvateli lokality i pracovníky institucí již zná. Role, v níž se nyní nachází, je však zcela nová. Je to role profesionálního sociálního pracovníka, který má být oporou svým klientům a prostředníkem při jednání s nejrůznějšími úřady a organizacemi.

Aby ve vztahu k pracovníkům těchto institucí nedocházelo k problémům a nedorozuměním, je potřebné hned na začátku vyjasnit roli TSP, jeho pravomoce a pracovní náplň. V řadě měst či obcí se úředníci s profesí TSP dosud přímo nesetkali a zvláště jedná-li se o Roma či Romku, jsou často nedůvěřiví nebo rozpačití. Těmto reakcím lze předejít včasným vysvětlením, co tato profese přináší, dojednáním vzájemných vztahů a možností spolupráce. Takové jednání považují za nezbytné především s institucemi, s nimiž bude terénní sociální pracovník jednat nejčastěji - s magistrátem, městským či obecním úřadem, školami, úřadem práce atd. Významnou pomocí při jednání může být účast třetí osoby (terénního sociálního pracovníka z jiné lokality nebo romského poradce), která může díky své vlastní zkušenosti mnohé objasnit.

Předpoklady úspěšné spolupráce s úřady

Pro efektivní práci TSP je nezbytné, aby byl institucemi přijat jako partner, nikoli jako protivník či nutné zlo. Toto partnerství se projevuje vzájemnou důvěrou, spoluprací při řešení problémů klientů, výměnou informací. Úředníci by měli respektovat, že TSP, byť ve většině případů nemá vyšší sociální vzdělání, je expert na problémy lokality, v níž pracuje. V případě, že je TSP zaměstnancem magistrátu, města či obce, je nezbytné vytvořit mu zázeší, v němž se bude cítit bezpečně, aniž by musel čelit projevům profesionální nadřazenosti svých kolegů a pocitům, že je na úřadě jen trpěn. Důležité je rovněž jasné stanovení jeho nadřízeného pracovníka, pracovních povinností, způsobu vedení dokumentace, zajištění jeho následného vzdělávání. Jelikož náklady na mzdu a provoz TSP zmíněným institucím dosud v plné míře hradil stát, nebyly tyto zdánlivě samozřejmé podmínky vždy naplňovány. V případě, že je TSP zaměstnancem neziskové organizace, přichází sice o jistotu zázeší na úřadě, o to větší má však nezávislost při jednání v zájmu svých klientů.

Poměrně snadná je spolupráce s institucemi, jejichž záměry jsou shodné či podobné se záměry TSP - například zajištění pravidelné docházky dětí do školy, uzavření splátkového kalendáře na dlužné nájemné a podobně. V tomto případě mohou být instituce nápomocné v řadě věcí - v dojednání společné strategie řešení problému, ve vzájemném poskytování informací, v působení na klienta. Horší je to v situacích, kdy jsou tyto záměry odlišné nebo jdou proti sobě - například město zvolilo strategii vystěhovávání dlužníků nájemného, TSP chce naopak dosáhnout jejich postupného oddlužení a prodloužení či obnovení nájemných smluv. V tomto případě se pomoc instituce nedá předpokládat a jde spíše o to, vést jednání natolik korektně, aby se nazabouchly dveře před další spoluprací v budoucnosti.

V čem vzniká dlouhodobé napětí

Terénní sociální pracovník jedná na úřadech v zájmu svých klientů, jeho vystupování by však mělo být emočně neutrální, nekonfliktní. Nedodržení této zásady může vést ke vzniku trvalého napětí mezi TSP a institucí, respektive jejím konkrétním pracovníkem.

Práce TSP je náročná v tom, že jsou na něj často kladeny nesplnitelné požadavky jak ze strany klientů („sežeň nám byt“), tak i ze strany institucí, s nimiž jedná („zajistěte, aby rodina XY do půl roku uhradila dluh na nájemném, elektřině a plynu“). Znovu proto připomínám důležitost včasného dojednání toho, v čem je TSP schopen splnit očekávání klientů i úřadů a v čem nikoliv. Pracovníci některých institucí mají mylnou představu, že s příchodem TSP se během krátkého období vyřeší problémy, které se v lokalitě vršily po desetiletí. Práce v sociálně vyloučených komunitách je velmi náročná a trvale udržitelných změn k lepšímu je možné dosáhnout až po dlouhých měsících a letech práce. Není v silách ani sebelepšího terénního sociálního pracovníka tento proces urychlit. Může například zorganizovat jednorázový nebo i opakovaný úklid v lokalitě, v níž se po dlouhou dobu neuklízelo. K tomu, aby to byla pro obyvatele lokality samozřejmost, však potřebuje dlouhé měsíce trpělivé práce. Totéž platí i o pravidelné docházce dětí do školy, pravidelném placení nájemného, dodržování splátkových kalendářů a podobně.

V čem je práce terénního sociálního pracovníka nenahraditelná

Formální vztah úředníka a klienta je podstatně odlišný od vztahu TSP k jednotlivým členům jemu svěřené komunity. TSP své klienty téměř denně navštěvuje, je jim pomocníkem, rádčem, často i zpovědníkem, jeho vztah k nim je proto mnohem osobnější, intimnější. V mnoha případech TSP své klienty důvěrně zná ještě z doby, než začal svou práci vykonávat, řada terénních sociálních pracovníků pochází přímo z komunity, v níž nyní působí. Zná příklady z praxe, kdy TSP nechal své klienty u sebe přenocovat, přispěchal k naléhavému případu o víkendu v noci či odjel na několik dnů řešit akutní problémy do lokality ve vzdáleném městě. Žádná instituce není schopná vidět problémy komunity tak komplexně a do hloubky, jako TSP. Je proto žádoucí, aby pracovníci úřadů respektovali TSP jako odborníka na problematiku jemu svěřených klientů a přijali ho jako partnera, s jehož pomocí lze postupně řešit většinu problémů, které se v komunitě vyskytují.

Kazuistika

Klienty terénních sociálních pracovníků jsou často lidé, kteří se ocitají v soukolí událostí, jež nemohou ovlivnit. Někdy jde o případy natolik právně složité, že jejich aktéři beznadějně přešlapují na místě. Jindy jsou to kauzy jednoduché, ale k jejich vyřešení chybí dostatek trpělivosti či dobré vůle. V obou případech je to však klient, jehož sociální situace se při neřešení problému neustále zhoršuje.

Terénní sociální pracovníci se zpravidla neopírají o sílu instituce, mají minimální výkonné pravomoci. Jejich pracovním nástrojem je trpělivost, důvěra a znalost lokality, ve které působí. Mnohdy právě TSP dokáží osobním nasazením převážit ten pomyslný jazýček vah - a případ se začne vyvíjet k lepšímu.

Právní rozbor, který následuje po každé kauze, si kladou za cíl upozornit na problematické momenty platné pro širší okruh sociálních problémů. A také ukázat, že když to „po právu“ nikam nevede, je možné najít uspokojující řešení i prostě „po lidsku“.

Kauza první

Lepší se stěhovat než vyhořet

Manželé Z., jejich pět dětí ve věku 16 měsíců, 6, 10 a 13 let a dospělá dcera spolu s 18-ti měsíčním dítětem, hledají nové možnosti bydlení po nezaviněném požáru v předchozím bytě.

Jak se to stalo

Rodina Z. bydlela ve čtyřpokojovém bytě v okresním městě. Za byt v nájemním domě, který patřil soukromému majiteli, rodina řádně platila nájemné a další poplatky. V květnu roku 2002 došlo na půdě domu k požáru, jehož příčina neměla s rodinou Z. žádné souvislosti. Protože se ale jejich byt nacházel v posledním patře, při hašení požáru přivolanými hasiči voda poškodila stropy, stěny, instalaci a vybavení bytu, který se tak stal neobyvatelným. Podobně byly v domě postiženy další tři rodiny, majitel objektu však o opravy poškozených bytů nejevil zájem.

Zejména kvůli dětem, které ve zdevastovaném bytě trpěly, se rodina Z. rozhodla požádat o umístění v azylovém domě. Vnitřní řád azylového domu ale nepřipouštěl, aby rodina mohla žít pohromadě, nebyly umožněny ani vzájemné návštěvy mužů a žen. Pro rodinu, která byla zvyklá žít v intenzivním kontaktu, byla tato situace neudržitelná a její členové se proto po necelém týdnu rozhodli, že se vrátí do původního bytu, přestože byl v neobyvatelném stavu.

Cesty k řešení

V této fázi se pan a paní Z. rozhodli navštívit místní Charitu, kde se také setkali s terénní sociální pracovníci. Ta rodině nabídla asistenci při jednání s úřady. První krok, který s její pomocí rodina učinila, byla žádost o jednorázovou dávku ve výši 30 000 Kč podle vyhlášky Ministerstva práce a sociálních věcí ČR, kterou může obecní úřad poskytnout v případě živelné katastrofy nebo požáru. S tímto požadavkem ale neuspěli, a tak zkusili zažádat o městský byt. Ani tato varianta nebyla uskutečnitelná. Terénní sociální pracovníce proto domluvila schůzku rodiny se starostou města. Ten přislíbil uvolnit zmíněnou částku, jakmile rodina písemně uvede majitele domu, aby byt uvedl do původního stavu. Ani nabídka však problém neřešila, jelikož se na opravy nedařilo sehnat stavební firmu. Žádný podnikatel totiž neměl zájem o zakázku v této výši, fakturovanou až po skončení prací. Za těchto okolností podala terénní sociální pracovníce do místního periodika inzerát s poptávkou po jiném bytě.

Na inzerát se podařilo najít vhodný byt, jehož majitel podmiňoval navázání smluvních vztahů potvrzením o řádném placení nájemného v předchozím bydlišti a o trvalém zdroji příjmů (v tomto případě šlo o sociální dávky). Spolu s potvrzeními obdržel i požadovanou referenci od sociální pracovníce, která má rodinu ve své agendě, a uzavřel s nimi nájemní smlouvu.

Nový byt, ve kterém rodina Z. bydlí, je také čtyřpokojový, navíc je lépe situován s ohledem na docházku dětí do školy. Na zdárném řešení případu se podíleli jak terénní sociální pracovníce a majitel nového bytu, tak i starosta města a romský poradce okresního úřadu.

Co na to terénní sociální pracovníce

„S případem této rodiny jsem se seznámila v okamžiku, kdy se její členové nacházeli ve velmi tíživé situaci. Neměli žádné věci a stěhovali se zpět do vytopeného bytu. Zkoušela jsem společně s nimi vyjednat pomoc od města, což bylo velmi obtížné. Po rozhovoru se starostou se nakonec město začalo k celé věci stavět trochu příznivěji, přesto zvolený postup nevedl k žádnému reálnému řešení. Podat inzerát mě napadlo až jako poslední možnost, o které jsem si myslela, že nebude mít úspěch. V této komplikované a skoro neřešitelné situaci jsem však cítila povinnost vyzkoušet všechny, byť jen teoretické možnosti. O to větší bylo moje překvapení, když někdo zareagoval a případ téměř zázkramem skončil vlastně dobře.“

Právní rozbor případu

Otázka zániku nájemního vztahu

V daném případě nedošlo k zániku nájmu bytu a pronajímatel byl povinen provést opravu bytu. Důvodem zániku nájmu může být zničení předmětu nájmu. Není rozhodující, zda zničení předmětu nájmu (tj. bytu) je důsledkem události či jednání určité osoby. Dojde-li však pouze k poškození vybavení bytu, stropu, stěn a instalace (jako v našem případě), nikoliv ke zničení předmětu nájmu, není tato skutečnost důvodem zániku nájemního vztahu, ale pouze důvodem k jiným právním krokům, jako je například odstoupení od smlouvy, sleva či k prominutí nájemného.

Práva a povinnosti nájemce

Nájemce má právo odstranit závady bránící řádnému užívání bytu a požadovat od pronajímatele náhradu účelně vynaložených nákladů v případě, že pronajímatel po předchozím upozornění nesplní v upozornění stanovené lhůtě svoji povinnost odstranit závady v bytě. Právo na náhradu musí uplatnit bez zbytečného odkladu, nejpozději do šesti měsíců od odstranění závad (tj. od provedení oprav), jinak právo zanikne (srov. § 691 obč. zák.). Pro upozornění nestanoví zákon zvláštní formu; lze však doporučit formu písemnou, neboť v případném soudním sporu bude muset nájemce upozornění pronajímatele prokázat. Upozornění nájemce je nejen hmotněprávní podmínkou vzniku jeho nároku na náhradu vynaložených nákladů, ale i splněním oznamovací povinnosti nájemce podle § 692 odst. 1 obč. zák. Pokud by totiž nájemce neupozornil pronajímatele na potřebu oprav či mu neumožnil provedení oprav, odpovídá za škodu, která nesplněním této povinnosti vznikla.

Pokud nájemce nemá dostatek finančních prostředků (jako v této kauze), může po upozornění pronajímatele zvolit cestu soudního řízení, v němž se bude domáhat vůči pronajímateli splnění povinnosti ve vztahu k údržbě bytu. Vznikne-li navíc nájemci nesplněním udržovací povinnosti pronajímatele škoda, odpovídá za ni pronajímatel podle § 420 obč. zák.

V případě, že se nájemce nerozhodne učinit opravy v bytě na vlastní náklad, může dále požadovat přiměřenou slevu z nájmu, v našem případě prominutí nájmu, dokud pronajímatel neučiní nutné opravy bytu (srov. § 698 obč. zák.). Toto právo je třeba uplatnit u pronajímatele bez zbytečného odkladu. Lhůta „bez zbytečného odkladu“ je ale pouze pořádková, jejím nedodržením nedochází k zániku práva. Právo na přiměřenou slevu z nájmu zanikne, nebylo-li uplatněno do šesti měsíců od odstranění závad (srov. § 699 obč. zák.).

Žádost o sociální dávku

Rodina Z. nemohla žádat o finanční výpomoc, neboť ta je poskytována pouze v případě živelných katastrof na větším území (srov. 195/100 639/1999 Zásady pro poskytování mimořádné státní finanční podpory při povodních, případně dalších přírodních katastrofách, způsob poskytování těchto podpor.) Mohla však požádat o jednorázovou dávku podle vyhlášky Ministerstva práce a sociálních věcí ČR. Tato vyhláška (č. 182/1991) stanoví v § 51 odst.(3), že „občanům, kteří se přechodně ocitli v mimořádně obtížných poměrech z důvodu živelní pohromy nebo požáru, mohou pověřené obecní úřady poskytnout se zřetelem na majetkové poměry občana a jeho rodiny peněžitou dávku až do výše 30 000 Kč; podmínka sociální potřebnosti se v tomto případě nezkoumá.“ Na tuto dávku však není právní nárok - zda ji žadatel dostane je tedy na rozhodnutí obecního úřadu.

Hodnocení postupu terénní sociální pracovnice

České právní předpisy dávají takto poškozenému nájemci relativní dostatek možností. Vezmeme-li ale v potaz nedostatek finančních prostředků rodiny Z. na zajištění právní pomoci, na zaplacení soudních poplatků a pomalý průběh běžného soudního řízení v České republice, je třeba postup terénní sociální pracovnice hodnotit jako optimální a v daném případě nezastupitelný. Dobře zhodnotila situaci a pokusila se realizovat všechny možnosti, které by mohly v souladu s právem vést k co nejrychlejšímu zdárnému řešení situace. Intenzivním jednáním vyvedla rodinu ze situace, kdy jeden subjekt podmiňoval svoji pomoc aktivitou druhého. Na závěr se jí navíc podařilo najít alternativu, která není součástí standardní sociální práce a přesto se nakonec ukázala jako úspěšná.

Kauza druhá Bezdomovec na obzoru

Hledání ubytování pro mladého muže, který se po skončení vojenské služby nemohl vrátit do dětského domova, kde vyrůstal.

Jak se to stalo

Romský muž se po absolvování prezenční vojenské služby vrátil do města Ch., jelikož tam v dětském domově vyrostl a vyučil se. Ve městě však neměl žádné zázemí, protože dle zákona již nemohl být v dětském domově ubytován. Měl zde ale podle občanského průkazu trvalý pobyt.

Ihned po svém příjezdu se přihlásil na úřadu práce, kde se nechal zaregistrovat jako žadatel o zaměstnání. Okamžitě se také obrátil na sociální odbor magistrátu. Tam pracovníkům vysvětlil, že nemá žádné finanční prostředky ani nocleh, a požádal je o poskytnutí materiální podpory a o zprostředkování ubytování. Pracovníci úřadu mu poskytli pouze podporu ve výši 200 Kč; zajistit ubytování se mu však nepokusili.

V této situaci se mladík obrátil na jedinou instituci, se kterou měl zkušenost - na svůj bývalý dětský domov, a kontaktoval ředitele ústavu. Ten svého bývalého svěřence na několik dní v ústavu ponechal, a to i přes skutečnost, že jej k tomu zákon neopravňuje. Po dvou dnech, kdy se ředitel pokoušel situaci marně vyřešit, se obrátil s prosbou o pomoc na místního terénního sociálního pracovníka.

Cesty k řešení

Terénní sociální pracovník vyzvedl mladíka v dětském domově a nechal si od něj vysvětlit jeho dosavadní postup a výsledky jednání s oslovenými institucemi. Poté společně odjeli na sociální odbor magistrátu, kde terénní sociální pracovník znovu celý případ projednal se zodpovědnými zaměstnanci. Následně se obrátil na místostarostu, kterému o celé dosavadní situaci i o postupu úřadu referoval.

Přes opakovanou intervenci nebyli zaměstnanci sociálního odboru ochotni jakkoli mladíkovi pomoci a odmítli také sehnat pro něj ubytování. Terénní sociální pracovník se na základě svých předchozích zkušeností obrátil na organizaci Člověk v tísni, přičemž jeho prioritou bylo zajistit pro mladého muže ubytování či nocleh.

Po jednání se zástupci organizace odvezl terénní sociální pracovník mladíka svým vozem z města Ch. do Prahy. Tam mu zaměstnanci Člověka v tísni na základě dohody vyplatili kapesné formou peněžní půjčky, které sloužilo zejména k tomu, aby si mladík zaplatil přes víkend nocleh na ubytovně.

Po víkendy se mladý Rom odebral do specializovaného zařízení „Dům na půli cesty“, kde se zaměstnancům Člověka v tísní a terénnímu sociálnímu pracovníkovi podařilo vyjednat pro něj místo.

Co na to terénní sociální pracovník

„Myslím, že přístup úředníků sociálního odboru magistrátu byl bohužel naprosto neadekvátní situaci. Naštěstí jsem znal ředitele dětského domova, kterého mladík požádal o pomoc, a mohl jsem v tomto případě zasáhnout. Kdyby se tak nestalo, mohl by další mladý Rom zbytečně skončit na ulici. Od nedobrého konce jej zachránil vlastně jen postup ředitele domova, který jednal v rozporu se svými kompetencemi. Nakonec se řešení podařilo najít poměrně rychle. Domnívám se však, že jsem v této situaci suploval činnost státních sociálních institucí. Přitom pomoc tomu chlapci byla plně v jejich možnostech.“

Právní rozbor případu

Možnost dalšího setrvání v dětském domově

Dětský domov je zařízením poskytující péči jinak poskytovanou rodiči nebo jinými osobami, kterým bylo dítě svěřeno do výchovy rozhodnutím příslušného orgánu. Do dětského domova mohou být umístovány děti ve věku zpravidla od 3 do nejvýše 18 let. Ředitel dětského domova ukončí pobyt dítěte v dětském domově, dosáhne-li zletilosti, pokud v zařízení dobrovolně nesetrvá do ukončení přípravy na povolání. Ředitel zařízení je povinen informovat nezaopatřenou osobu o možnosti podat žádost o uzavření smlouvy o prodlouženém pobytu za účelem ukončení přípravy na povolání. Tento tzv. „prodloužený pobyt“ může trvat nejdéle do věku 26 let (srov. § 7 zákona č. 109/2002 ze dne 5. února 2002 o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů). Vzhledem k tomu, že mladý muž nestudoval (tj. nepřipravoval se na povolání), jednal ředitel nad rámec svých pravomocí.

Povinnosti dětského domova vůči dítěti, které jej opouští

Povinnosti, které má dětský domov vůči dítěti, jež odchází z dětského domova po dosažení zletilosti, jsou minimální. Dítě, které má být propuštěno z dětského domova z důvodu zletilosti, má právo na jednání se sociálním kurátorem (srov. § 24 odst. 1 písm. k zákona č. 109/2002).

Dítě, které po dosažení zletilosti odchází ze zařízení, má dále právo na věcnou pomoc nebo jednorázový peněžitý příspěvek v hodnotě nejvýše 15 000 Kč. Výše se stanoví podle skutečné potřeby v době propouštění a podle hledisek stanovených vnitřním řádem (srov. § 33 zákona č. 109/2002, tento zákon je účinný od 1.7.2002, do této doby byla věcná pomoc a jednorázový peněžitý příspěvek upraven v § 2 vyhlášky č. 247/1996 Sb. o výši kapesného a věcné pomoci poskytované dětem a mládeži s nařízenou ústavní výchovou nebo uloženou ochrannou výchovou; zde bylo finanční omezení 10 000 Kč).

Dále má být dítěti ve spolupráci s orgánem sociálně-právní ochrany poskytnuta poradenská pomoc se zajištěním bydlení a práce. Následující dva roky po opuštění zařízení má

být dítěti zajišťována pomoc při řešení tíživých životních situací. Tato ustanovení jsou však formulována velmi fádně a v praxi je velmi obtížné je vynutit. Svěřenci, kteří opouštějí dětský domov z důvodu zletilosti, mají zpravidla minimální finanční prostředky. Vedle jednorázového příspěvku, který získají při opuštění dětského domova, nelze předpokládat, že by mohli mít našetřeny nějaké větší finanční prostředky z období pobytu v dětském domově. Výše kapesného vyplácená svěřencům v dětských domovech je odstupňována podle věku a pohybuje se od 30 do 270 Kč měsíčně.

Péče o občany společensky nepřízpůsobené

Ačkoliv byl mladý muž v tomto případě spíše obětí nepříznivých okolností, z právního hlediska jej bylo možno označit jako občana společensky nepřízpůsobeného. V rámci péče o tyto občany, mezi něž se řadí občané propuštění ze školských zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy po dosažení zletilosti, mají okresní úřady povinnost poskytnout jim poradenskou péči k překonání obtížných životních poměrů a pomáhat jim řešit sociální důsledky jejich společenské nepřízpůsobenosti. (srov. § 53 vyhlášky č. 182/1991 Sb., kterou se provádí zákon České národní rady o působnosti orgánů České republiky v sociálním zabezpečení). Okresní úřady mohou těmto osobám poskytnout jednorázové peněžité a věcné dávky do výše 1000 Kč k zabezpečení jejich životních potřeb při splnění podmínek sociální potřeby.

Možnost získání obecního bytu

Možnost dětí opouštějících dětský domov získat byt v obci, v níž jsou hlášeni k trvalému pobytu, se liší v jednotlivých obcích. Bytová politika patří do samostatné působnosti obcí. Ty zpravidla upravují zásady pronajímání bytů v domech v majetku obce obecně závaznými vyhláškami či směrnicemi. Zdaleka ne všechny tyto vyhlášky zohledňují tíživou sociální situaci osob přicházejících ze zařízení sociální péče, a i v případě, kdy vyhlášky tuto situaci reflektují, šance získat obecní byt bývá velmi malá.

Hodnocení postupu terénního sociálního pracovníka

Terénní sociální pracovník sehrál v daném případě klíčovou úlohu. Nejprve se v souladu se zákonem pokusil o spolupráci s orgány státní správy. Když tato cesta nevedla ke zdárnému řešení, hledal veškeré jiné alternativy (např. nestátní organizace), které by mohly zabránit tomu, aby mladý muž neskončil jako bezdomovec. Zprostředkováním pobytu v Domě na půli cesty zajistil terénní sociální pracovník mladíkovi nejen ubytování, ale i šanci na potřebný sociální trénink, který mu umožní zařadit se do normálního života.

Kauza třetí Neexistující ubytovna

Šest romských rodin, tedy více než dvacet lidí, žije v bývalé ubytovně státního podniku, která není zapsaná v katastru nemovitostí a neprošla kolaudací. Ani jedna z obcí, mezi kterými se ubytovna nachází, nemá zájem se o ni starat. Podmínky pro bydlení jsou zcela nevyhovující.

Jak se to stalo

Ubytovnu vystavěl v osmdesátých letech bývalý státní podnik pro své tehdejší zahraniční dělníky. Nebylo na ni vydáno stavební povolení a nebyla ani kolaudována. Je tedy od počátku „černou“ stavbou. Poté, co byl podnik zrušen a ubytovna přestala sloužit svému původnímu účelu, spontánně se do ní nastěhovali Romové.

Ubytovna leží v katastru obce K. Sousední obec V. budovu v roce 1993 koupila v domněnání, že jí s využitím státní dotace předělá na byty. Teprve po zaplacení kupní ceny však vedení obce zjistilo, že budova je postavená na „černo“. V následujících letech do budovy obec V. investovala pouze nezbytnou míru financí nutnou k zachování budovy. Obec V. se od budovy snaží postupně distancovat a s žádnými většími investicemi do ní už rozhodně nepočítá. Bylo by sice možné budovu nechat zkolaudovat, ale to by si vyžádalo mnohasettisícovou investici, kterou obec neuvolní.

Obec V. v té době do objektu několikrát investovala menší obnosy. Tyto drobné investice na údržbu poskytla zejména díky aktivitě tamního terénního sociálního pracovníka a jeho intenzivní komunikaci s obecními zástupci. V jednom z bytů se například podařilo vystavět komín a kamna na tuhá paliva, jelikož do objektu byla přerušena dodávka elektřiny (jeho obyvatelé totiž nezaplatili účet za topnou sezónu, který činil téměř čtyřicet tisíc).

Obec V. donedávna vybírala od obyvatel objektu nájemné (řádově ve stovkách korun), ačkoliv podle starosty neuzavřeli obyvatelé objektu s obcí nájemní smlouvy, ale pouze smlouvy, na základě nichž platili poplatky za vodu. Smlouvy byly formulovány jako smlouvy o nájmu bytu, kde poplatek za vodu byl součástí nájemného; obec je však nepovažovala za standardní nájemní smlouvy. Důvodem tohoto postupu obce byla skutečnost, že pokud obyvatelé ubytovny mají nájemní smlouvy, vzniká jim tím nárok na příspěvek na bydlení a na dávky sociální potřebnosti - z těchto příjmů pak mohou platit nájemné.

Obě zainteresované obce se bohužel nedokáží dohodnout, které z nich budova patří, nesnaží se ani mezi sebou zahájit jednání o tomto problému. Radní obce V. o budovu již nemají zájem ani do ní neplánují žádné investice. Obec K. k problému zaujímá obdobné stanovisko, její zástupci tvrdí, že nájemní smlouvy byly uzavřeny s druhou obcí a ta se tedy má starat o příslušnou údržbu.

Cesty k řešení

S pomocí terénního sociálního pracovníka bylo většině dospělých obyvatel přiznáno trvalé bydliště v obci K. - v tomto případě podle katastrálního území ve kterém budova leží. V současnosti, po změně radních, obec V. nejeví o stavbu ani její obyvatele zájem. Vytápět je možné pouze jeden z bytů, ostatní nemají tento problém dosud vyřešený. Zásobování vodou je prozatím zajištěno díky tomu, že je rozvedená ze sousedního objektu a obyvatelé poplatky za vodu řádně platí.

Terénnímu sociálnímu pracovníkovi se do této doby podařilo zajistit pro obyvatele objektu trvalé bydliště, a tím i možnost čerpání sociálních dávek, ze kterých mohou platit nájem a služby. Nadále se snaží přimět starosty obou obcí, aby problém uspokojivě vyřešili.

Co na to terénní sociální pracovník

„Podařilo se mi dohodnout s obcí V. investice do drobných oprav v objektu. Vyjednali jsme i uzavření nájemních smluv a to, že obec V. dostávala peníze za nájemné přímo od okresního úřadu. Díky tomu obyvatelé ubytovny nájemné řádně platili. Nyní se však již ani jedna obec nechce o objekt starat. Pokouším se vyvolat jednání mezi obcemi, aby se situací začaly zabývat, a současně se snažím přesvědčit vedení obce V., aby dořešilo alespoň problém s vytápěním.“

Právní rozbor případu

Otázka vlastnictví budovy a kolaudace budovy

Jestliže obec V. budovu skutečně odkoupila od dceřiné společnosti státního podniku a budova není zapsaná v katastru nemovitostí, pak k převodu vlastnictví budovy došlo v momentě uzavření smlouvy mezi obcí V. a dceřinou společností státního podniku. Obec V. je tedy vlastníkem nemovitosti.

Jestliže byla budova postavena bez stavebního povolení (tedy nemohla být ani zkolaudována) je jedinou možností, že obec V. jakožto vlastník budovy provede nezbytné stavební úpravy a požádá o změnu v užívání stavby (§ 85 stavebního zákona, na řízení se vztahují přiměřeně ustanovení § 76 až 84 stavebního zákona).

Právní charakter uzavřených smluv

Obec V. uzavřela s rodinami nájemní smlouvy. Na tuto skutečnost nemá žádný vliv tvrzení starosty obce V., že tomu tak není. Pokud smlouva obsahuje podstatné náležitosti nájemní smlouvy, je nutno ji za nájemní smlouvu považovat i tehdy jestliže má jiný název. Smlouva se totiž vždy posuzuje podle obsahu.

Další otázkou ovšem je, zda předmětem této nájemní smlouvy mohl být byt, jestliže neexistovalo žádné rozhodnutí stavebního úřadu o kolaudaci a stavební povolení. Pokud by šlo o byt, nájemní vztah mezi pronajímatelem a nájemcem by byl vztahem chráněným a nájemci bytu by ze zákona náležela určitá práva. Podle občanského zákoníku je pro

určení toho, co je bytem, v prvé řadě rozhodující kolaudační rozhodnutí vydané příslušným stavebním úřadem, nikoliv faktický stav užívání. V případném občanském soudním řízení soud z rozhodnutí příslušného stavebního úřadu vychází; jinak může otázku, zda je určitá místnost (soubor místností) bytem, posoudit sám jako otázku předběžnou (srov. § 135 odst. 2 o.s.ř.). Z toho tedy plyne, že nájem by se v našem případě řídil obecnými ustanoveními o nájemní smlouvě a nikoli speciálními ustanoveními o nájmu bytu. Rodiny tedy nemají práva a povinnosti nájemce bytu.

Jednání v rozporu s právem

Pokud budova nebyla zkolaudovaná jako objekt k bydlení a obec přesto uzavřela nájemní smlouvy a tím umožnila rodinám budovu („byty“) užívat, dopustila se správního deliktu podle stavebního zákona §106 odst.(3). písm c), který stanoví, že „Stavební úřad uloží pokutu od 500 000 Kč do 1 000 000 Kč právnické osobě (v našem případě obci) a fyzické osobě podnikající podle zvláštních předpisů, která užívá stavbu bez kolaudačního rozhodnutí nebo v rozporu s ním anebo umožní jiné osobě užívat stavbu bez kolaudačního rozhodnutí nebo v rozporu s ním,“

Jestliže rodiny věděly, že k budově neexistuje kolaudační rozhodnutí a přesto dále budovu užívaly k bydlení, pak se podle stavebního zákona § 105 odst. (3). písm b) dopustily přestupku (resp. jednotlivé osoby, které budovu užívaly bez kolaudačního rozhodnutí). Stavební zákon stanoví, že „přestupku se dopustí a pokutou od 25 000 Kč do 50 000 Kč bude potrestán ten, kdo užívá stavbu bez kolaudačního rozhodnutí, pokud je takového rozhodnutí třeba, nebo umožní jiné osobě užívat stavbu bez kolaudačního rozhodnutí,..“.

Hodnocení postupu terénního sociálního pracovníka

Situace je právně velmi složitá a nebyt terénního sociálního pracovníka, pravděpodobně by vedla k odložení případu „na neurčito“ a dalšímu zhoršování situace obyvatel budovy. Z právního hlediska je zřejmé, že vlastníkem budovy je obec V. a tím, že budova není zkolaudovaná, zůstává nevyřešena otázka bydlení tamních obyvatel. Přesto TSP podniká drobné kroky ke zlepšení situace obyvatel ubytovny, kteří se ocitli v patové situaci.

Přínosem bylo zejména jednání s obcí o zajištění drobných oprav místností. TSP také pomohl rodinám s přihlášením trvalého bydliště, aby měli možnost čerpat sociální dávky na úhradu služeb, nájmu a legálního zajištění materiálních potřeb. Po odpojení vytápění zajistil TSP alespoň jedné rodině možnost topení v kamnech. Zároveň na tuto neřešenou kauzu neustále upozorňuje zástupce obou obcí a snaží se je přimět k jednání.

Kauza čtvrtá Týrané dítě

Malý chlapec, žijící v nové rodině své matky, jevil známky častého bití a podvýživy. Pracovníci mateřské školky to oznámili odboru péče o dítě, který chtěl chlapce umístit do dětského domova.

Jak se to stalo

V krajském městě B. žila smíšená rodina, matka etnická Češka a otec romské národnosti. V tomto smíšeném svazku se narodil syn, na kterém je patrný jeho romský původ. Po dlouhodobých neshodách v rodině se otec odstěhoval a po čase založil rodinu novou. Syn zůstal v péči matky.

Žena si našla nového přítele, se kterým měla během několika let další tři děti. Nová rodina byla do značné míry problémová. Rodiče požívali alkohol a do jeho nákupu investovali značnou část rodinného rozpočtu. O domácnost a děti pečovali s velkými výkyvy. Nejméně se věnovali nejstaršímu dítěti, hochovi z prvního vztahu. Sociální situace rodiny se postupem času zhoršovala.

Nejstarší syn navštěvoval mateřskou školku. Po čase si jeho učitelka všimla, že hoch má často po těle různá drobná zranění, nejčastěji podlitiny. Své zjištění zmínila matce, která však celou situaci vysvětlila tím, že jde o živé dítě, které se často pere se sourozenci. Četné pohmožděniny si prý chlapec způsoboval tím, že se učil jezdit na kole a často z něj padal. Podle zjištění pedagožky se však situace ani po rozhovoru s matkou nezlepšila a drobná zranění se u chlapce poměrně často opakovala.

Po nějaké době chlapec opět přišel do školky se zraněním, tentokrát však závažnějšího charakteru. Jednalo se o tržnou ránu. V tomto okamžiku se pracovnice mateřské školky rozhodly do celé situace zasáhnout. Pokusy řešit situaci s matkou byly neúčinné, a tak na problém upozornily příslušný orgán péče o dítě.

Pracovníci této instituce provedli v rodině kontrolu, která potvrdila značné problémy s alkoholem u obou rodičů. Všechny děti žijící v jejich domácnosti trpěly podvýživou, byly zanedbané a ve špinavém oblečení. V domácnosti panovaly špatné hygienické podmínky. Navíc děti jevíly známky častého bití a násilí ze strany rodičů. Nejvíce zanedbaný a zřejmě i trestaný byl nejstarší chlapec.

Cesty k řešení

Od pracovníků orgánu péče o dítě se o případu dozvěděla terénní sociální pracovnice. Ta se v romské komunitě pohybovala již dlouho dobu. Po zjištění podrobností kontaktovala otce malého chlapce, kterého znala z dřívějšíka osobně. Žil již v nové domácnosti se svojí romskou manželkou a malou dcerou. Terénní sociální pracovnice otce informovala

o situaci, v jaké se ocitl jeho syn. Po několika setkáních a důkladném rozebrání situace s terénní sociální pracovníci se oba manželé rozhodli dítě osvojit. Pokud by se tak nestalo, chlapec by musel být umístěn do dětského domova.

Terénní sociální pracovníce následně iniciovala jednání s orgány péče o dítě. Projednala s nimi možnosti celého procesu osvojení a poté zajistila kontakt mezi úřadem a novými rodiči. Zúčastnila se jejich jednání a významnou měrou se zasloužila o rychlou realizaci celého záměru.

Samotné předání dítěte do nové rodiny proběhlo díky zásahu terénní sociální pracovníce rychle, stejně jako dodatečné úřední osvojení ze strany jeho nové nevlastní matky. Nová rodina, do které chlapec zamířil, byla harmonická a bezproblémová.

Co na to terénní sociální pracovníce

„Byl to velmi delikátní případ. Když jsem se o osudu chlapce dozvěděla, bylo štěstí, že jsem aktéry případu znala osobně. V romské komunitě se totiž pohybují dlouho a oba rodiče chlapce jsem znala ještě z doby, kdy žili společně. Mezitím se ale zcela odcizili, a muž proto vůbec nevěděl, v jaké situaci je jeho syn.

Díky osobním kontaktům se podařilo poměrně rychle informovat otce a poté i na vzniklou situaci dobře připravit i jeho partnerku. Díky dlouhodobým kontaktům a vzájemné důvěře s pracovníci orgánu péče o dítě se podařilo velmi urychlit samotné úřední zpracování celé kauzy, a tím i předání hochy do nové rodiny.“

Právní hodnocení případu

Osvojení

Osvojení je jednou z forem náhradní rodinné výchovy. Na rozdíl od jiných forem (např. umístění dítěte do dětského domova) umožňuje dítěti vyrůstat v přirozeném prostředí. Cílem osvojení je zajistit řádnou výchovu dětí v náhradní rodině. Podstata osvojení spočívá v tom, že vzniká mezi osvojitelem a osvojencem takový poměr, jaký je mezi rodiči a dětmi; mezi osvojencem a příbuznými osvojitele pak poměr příbuzenský (§ 63 odst. 1 zákona o rodině). To znamená, že dnem právní moci rozhodnutí o osvojení zanikají původním rodičům jejich práva a povinnosti a přecházejí v plném rozsahu na osvojitele.

O osvojení rozhoduje soud. Řízení se zahajuje jen na návrh osvojitelů (§ 63 odst. 2 zák. o rod.). V našem případě, pouze na návrh manželky otce dítěte, neboť ten nemohl osvojit své vlastní dítě. Návrh musí vedle obecných náležitostí každého podání (§ 42 odst. 3 o.s.ř.) obsahovat náležitosti návrhu podle § 79 odst. 1 o.s.ř., zejména pravdivé vyličení rozhodujících skutečností, označení důkazů, jichž se navrhovatelé dovolávají a má z něj být patrné, který druh osvojení je navrhován (zákon o rodině rozeznává dva druhy osvojení zrušitelné a nezrušitelné; při nezrušitelném osvojení se osvojitelé zapisují do matriky namísto rodičů). K návrhům je zpravidla nutné přiložit celou řadu dokumentů - rodné listy účastníků, oddací list, výpisy z rejstříku, trestů, potvrzení o zdravotním stavu účastníků a často i vyjádření zaměstnavatelů o osobních, rodinných a majetkových poměrech osvojitelů. Je zřejmé, že získat informace o tom, co všechno má obsahovat

návrh na osvojení a pak jej správně sestavit, je velmi náročný úkol. Je proto dobré vyhledat kvalifikovanou pomoc; v této kauze sehrál roli zprostředkovatele terénní sociální pracovník.

V daném případě podala návrh na osvojení manželka otce dítěte. V takové situaci si soud musí vyžádat souhlas jejího manžela (v tomto případě biologického otce dítěte). Soud je dále povinen vyžádat si vyjádření orgánu sociálně-právní ochrany dětí, souhlas zákonného zástupce osvojovaného dítěte, a také dítěte samotného, avšak pouze v případě, je-li schopno posoudit dosah situace. Manželka musí splňovat všechny zákonné podmínky pro osvojení (způsobilost k právním úkonům, přiměřený věkový rozdíl mezi osvojencem a osvojitelem a prospěch dítěte z osvojení). Jedná-li se o osvojení nezrušitelné, soud též rozhodne, že manželka biologického otce dítěte bude do matriky zapsána jako osvojitelka na místě matky.

Bití dítěte

Pokud dítě mělo na těle opakovaně stopy po bití, mohly se pracovníce mateřské školy obrátit na orgán činný v trestním řízení (policie, státní zastupitelství, soud). Jednání matky by mohlo být kvalifikováno až jako trestný čin týrání svěřené osoby podle § 215 trestního zákona.

Hodnocení postupu terénní sociální pracovníce

V případě došlo k mírně nestandardní situaci - díky své dlouhodobé práci v komunitě měla terénní sociální pracovníce informace o přímých příbuzných týraného dítěte, dokonce i o jeho biologickém otci. Zároveň měla u otce dítěte dostatek důvěry k tomu, aby s ním i jeho partnerkou mohla celou, velmi osobní situaci, důkladně probrat. Když se rozhodli pro osvojení chlapce, podařilo se rychle získat veškeré nutné informace a celou proceduru tak urychlit. Díky znalosti komunity a včasné intervenci terénní sociální pracovníce nemusel být chlapec umístěn do dětského domova

Malý slovníček velkých pojmů

Enkláva

Přirozeně vzniklé lokální společenství, jehož skladba se odlišuje od průměrné skladby populace obce, odlišnost přitom bývá většinou ve skladbě etnické.

Etnicita

Jedna z forem skupinové identity jedince. V kontextu evropské kultury je tendence směřovat etnicitu s příslušností k národu a současně považovat tuto formu za základní; svět je potom kategorizován podle etnického principu. Společenství, která se nějak vymykají z obecně sdílené představy o správném jednání, jsou potom vnímána jako zvláštní etnika, potažmo národy. Tento koncept umožňuje dále uplatňovat představy o vrozeném národním charakteru a je důležitým mechanismem pro legitimaci předsudků, diskriminace a sociálního vyloučení.

Ghetto

Nepřirozené lokální společenství, vzniklé buď záměrnou politikou obcí - koncentrováním problémových občanů na jedno místo, nebo méně často vzniklé předsudkem vůči „adrese“ a relativně spontánní výměnou obyvatel. Charakteristickými rysy ghetta jsou absence střední třídy, nedostatečná infrastruktura služeb, neexistence solidarity mezi obyvateli, výskyt sociálně patologických jevů, nestandardní a občanské společnosti nepřátelská mocenská struktura a anomický charakter komunity.

Chudoba

Fenomén, který má dvě základní varianty pohledu - materiální chudoba, kterou lze relativně přesně měřit a strukturální chudoba, kterou měřit nelze a která znamená změnu chování a hodnot jejích nositelů až do podoby vzniku paralelní kultury. Pro terénní sociální práci je důležité druhé pojetí. V současnosti je však termín chudoba v těchto souvislostech opouštěn a je nahrazován termínem sociální vyloučení.

Komunita (lokální komunita)

Souhrn lidí, kteří obývají společný prostor, kde buď tvoří samosprávnou jednotku (v tomto významu se zpravidla jedná o celou obec), nebo zde jsou sociálně a prostorově vyloučeni (v tomto významu se jedná o část obyvatel obce). Nutno podotknout, že pro formulování rozvojových a integračních programů je vhodné uvažovat v kontextu celé obce a nikoli pouze v kontextu sociálně vyloučené komunity.

Komunitní práce

Činnost, která má pomoci obyvatelům určité komunity formulovat společné problémy a dosahovat jejich řešení. Jedná se především o schopnost organizovat se, formulovat strategický problém a taktické kroky jeho řešení, vyhledávat zdroje (finanční, materiální, lidské) pro jeho řešení a vytvářet tlak na zodpovědné instituce.

Lokalita

Místo (obecně); v kontextu terénní sociální práce se tento termín používá ve významu: prostorově vymezený urbanistický (sídelní) útvar obývaný skupinou sociálně vyloučených obyvatel.

Sociální vyloučení (sociální exkluze)

Stav, který brání lidem podílet se na aktivitách společnosti (ekonomických, politických i spotřebních), ve svém důsledku jim tedy brání být plnoprávními občany státu, ve kterém žijí; dalším důsledkem je vlastně zabránění volného pohybu těchto lidí, ať již se jedná o pohyb ve společenské hierarchii nebo i reálný fyzický pohyb - svoboda změny bydliště, opuštění státu apod. Protikladem sociálního vyloučení je potom soudržnost a integrace, tedy základní hodnoty pro dosažení solidarity a občanství. Je ještě mnoho dalších pohledů na sociální vyloučení, ale pro potřeby politického zdůvodnění terénní sociální práce je výše popsany koncept velmi vhodný. V současném diskurzu se termín sociální vyloučení (sociální exkluze) začíná používat náhradou za termín chudoba. Chudoba ovšem nikoli ve smyslu prostého materiálního nedostatku, ale chudoba strukturální, která zabraňuje jí postiženým osobám účastnit se aktivit běžných pro jiné občany.

Streetworker

Pracovník poskytující služby klientům v prostředí, kde klient realizuje jednání, které je vnímáno jako důvod pro poskytování služby. Současný úzus je takový, že se jedná o nějakou formu sociálně patologického jednání. Streetworker poskytuje klientovi jen základní službu a doprovází ho k dalším odborníkům a službám.

Terénní sociální pracovník

Podobně jako streetworker dochází za klientem a poskytuje mu služby v jeho přirozeném prostředí. Na rozdíl od předešlého se však nejedná o prostředí primárně patologické, podobně i řešené problémy mají charakter „běžných“ každodenností a nejedná se většinou o případy sociálně patologického jednání. Jeho úkolem je vyjednat s klientem kompletní způsob řešení jeho problému a poskytnout mu doprovod při řešení tohoto problému. Ve vhodné chvíli předává klienta dalším institucím a odborníkům.

Anotace

Brožura přináší základní informace o terénní sociální práci a možnostech jejího využití v České republice. Lidé, kteří se prakticky i teoreticky zabývají prací v sociálně marginalizovaných komunitách se zamýšlejí nad jejich vznikem, přenosem kulturních stereotypů z jedné generace na druhou a pomocí lidem handicapovaným sociálně znevýhodněným prostředím prostředí.

Mgr. Štěpán Moravec se zaměřuje na sociálně vyloučené lokality ve světovém kontextu a na konkrétní východiska pro terénní sociální práci v českých podmínkách. Bere v potaz jak pohled „zevnitř“, tak obvyklé představy o využívání sociálního systému a častý problém institucionální diskriminace.

Ing. Karel Novák představuje Lewisovu teorii „kultury chudoby“, která umožňuje pochopení kořenů sociálního vyloučení jako východisko pro systematickou sociální práci.

Ing. Petr Víšek se zabývá problémem vytěsňování sociálně slabé části romské minority z bytů, vytvářením romských enkláv a ghett včetně důsledků tohoto procesu z právního a urbanistického hlediska. Možnost, jak tento proces zvrátit vidí ve vhodné sociální pomoci včetně soustavné terénní sociální práce.

David Beňák, DiS. se zabývá především finančním zabezpečením celého programu. Stručně popisuje modely terénní sociální práce a jejich praktické využití pro obce a města a uvádí přehled finančních prostředků, kterými je program podporován.

Mgr. Ladka Češková vychází z předpokladu, že pro kompetentní vykonávání terénní sociální práce není nezbytně nutné odborné střední či vyšší vzdělání, jako spíše schopnost zorientovat se v pravidlech komunikace v prostředí ohroženém sociální vyloučeností. Shrnuje kritéria pro výběr terénních sociálních pracovníků, stejně jako možnosti jejich dalšího vzdělávání formou přednášek a seminářů.

Bc. Ivana Panagopulu Nesétová podrobně vysvětluje, čím se terénní sociální pracovník konkrétně zabývá a jak se liší od ostatních sociálních pracovníků. Popisuje jeho činnosti z pohledu vedení města a zmiňuje základní pravidla, kterými by se měl při své práci řídit.

PhDr. Michal Kročil hovoří o praktické stránce terénní sociální práce, konkrétně o předpokladech úspěšné komunikace mezi klienty a institucemi. Zdůrazňuje nenahraditelnost funkce terénního sociálního pracovníka a její výhody pro obě zainteresované strany.

Na závěr brožury je uvedeno několik případů, k jejich zdárnému vyřešení přispěl terénní sociální pracovník. Zobecnující právní analýzy k nim zpracovali Kristýna Kabelová a Marek Dolejš.

Summary

This publication presents basic information on social street work and the possibilities for its implementation in the Czech Republic. Several experts share their views on the origins and cultural reproduction of socially marginalised communities and the avenues social streetwork can take to help those people who have been disadvantaged by growing up in such an environment.

Štěpán Moravec focuses on socially excluded communities from a global perspective and links them to practical solutions proposed for social streetwork in the Czech Republic. He confronts the usual stereotypes about Roma exploiting the welfare system with facts about institutional discrimination, as well as with an "insider's" (minority-member's) point of view.

Karel Novák presents Oscar Lewis' concept of "the culture of poverty," which explains the origins of social exclusion very well, and allows for such an understanding to become a departure point for systematic social work.

Petr Víšek focuses on the issue of the exclusion of the socially disadvantaged part of the Roma minority. He describes the activities that result in the creation of ghettos and covers several aspects of this process. He views adequately conducted social work as a very relevant tool with which to combat ethnic-segregational tendencies.

David Beňák gives a comprehensive account of the financial background of the Czech government's social street work program. He briefly describes the models of social streetwork and their practical implementation at municipality level, and lists the financial resources supporting it.

Ladka Češková's perspective is that specialised higher education is not an essential quality for becoming a good social street worker. One quite relevant capability is the ability to understand the communication rules within the minority group; this seems more relevant to her than higher education. She summarises the criteria for the tendering of social street workers and mentions possibilities for their further education through lectures and workshops.

Ivana Papagnopulu Nesětová explains a social street worker's daily agenda in detail, particularly the distinction from other types of social work. She describes their activities from a local government perspective and notes the basic rules for effective social street work.

Michal Kročil shares his experiences with the practical side of social street work, focusing particularly on the rules for successful communication between clients and institutions. Kročil emphasizes the importance of the mediating role street workers perform, as well as the advantages this offers both to clients and to local governments.

The second part of the publication covers four case studies in which a social street worker played a key role. Legal analyses generalising from specific issues were prepared by Kristýna Kabelová and Marek Dolejš.

Kontakty

DROM, romské středisko

Bratislavská 41
602 00 Brno
tel.: 545 211 576
fax: 545 574 346
email: drom@iol.cz

Úřad vlády ČR

Kancelář Rady vlády pro záležitosti romské komunity
Vladislavova 4
110 00 Praha 1
tel.: 296 153 169
http://wtd.vlada.cz/pages/rvk_rzrk.htm

Člověk v tísni - společnost při ČT, o. p. s.

Terénní programy
Na dolinách 27
140 70 Praha 4
tel.: 241 011 656
http://www.clovekvtisni.cz/romske_projekty/komunity.htm

Socioclub

Sdružení pro podporu rozvoje teorie a praxe sociální politiky
Plzeňská 175
150 06 Praha 56
tel.: 257 214 325
office@socioclub.cz
www.socioclub.cz

ETP Slovensko

Letná 66
052 01 Spišská Nová Ves
Slovenská republika
tel.: +421 534 297 220
etpsnv@stonline.sk
www.etp.sk

Úvod do terénní sociální práce

kolektiv autorů

David Beňák, DiS.
Mgr. Lad'ka Češková
Marek Dolejš
Mgr. Tomáš Hirt
Kristýna Kabelová
Roman Krištof
PhDr. Michal Kročil
Mgr. Štěpán Moravec
Bc. Ivana Panagopulu Nesětová
Ing. Karel Novák
Ing. Petr Víšek

editor

Marek Veselý

design

Ing. Martin Argaláš

korektury

Luba Hédlová

vydal

DROM, romské středisko
Bratislavská 41
602 00 Brno

Brno 2002